1300

KOLMASLUOKKALAISEN KÄSITYS JUMALASTA JA KUOLEMASTA

Riikka Miettinen

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
Kevät 2002
Opettajankoulutuslaitos
Jyväskylän yliopisto

Tiivistelmä

Miettinen, Riikka. 2001. Kolmasluokkalaisen käsitys Jumalasta ja kuolemasta. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millainen on kolmasluokkalaisen oppilaan käsitys kristillisestä Jumalasta, taivaasta ja tuonpuoleisesta. Uskonto on opettajien keskuudessa monesti haasteellinen, jopa vaikeasti opetettava aine, sillä opettajan on vaikea tietää, miten lapsi, joka ajattelee vielä hyvin konkreettisesti, käsittää abstrakteja uskonnollisia käsitteitä.

Tämä tutkimus toteutettiin keväällä 2001 päättöharjoittelun yhteydessä eräässä kolmannessa luokassa. Lapset piirsivät uskontotunnilla kuvan Jumalasta, minkä jälkeen heitä haastateltiin. Tulokset osoittavat, että Jumala askarruttaa kolmasluokkalaisia ja he ajattelevat Jumalaa eniten iltaisin nukkumaan mennessään sekä koulussa uskontotunneilla. He kuvaavat Jumalaa hyvin myönteisesti. Kolmasluokkalaisten jumalakuva yleensä antropomorfinen eli ihmisenkaltainen, mutta siihen liittyy myös henkisempiä, yli-inhimillisiä piirteitä. Tässä tutkimuksessa 13 oppilaan eli 68, 4 % jumalakuva oli tällainen. Kuitenkin osa lapsista pitää Jumalaa täysin ihmisenkaltaisen ja osalla on taas hyvin henkinen ja kristillinen käsitys Jumalasta. Lisäksi osa oppilaista sekoittaa Jumalan ja Jeesuksen kiinteästi yhdeksi kokonaisuudeksi.

Lapset ajattelevat ihmisen menevän Jumalan luo taivaaseen kuoleman jälkeen, mutta käsitys taivaasta on sidoksissa konkreettiseen luonnontieteelliseen taivaaseen. Tuloksista on selkeästi huomattavissa, että kolmasluokkalainen omaksuu tietoa uskonnollisista asioista, vaikka hän ei vielä pysty välttämättä ymmärtämään sitä. Hän kehittää itselleen oman näkemyksen, joka ilmenee hyvin persoonallisina ja jopa ristiriitaisina käsityksinä sekä Jumalasta että kuolemasta. Sukupuolten välillä ei ole suuria eroja. Tytöt kuvasivat Jumalaa hieman myönteisemmin ilmauksin ja pojat pitivät Jumalaa hieman enemmän kuninkaana ja valtiaana.

Avainsanat: jumalakuva, jumalakäsitys, uskonnollinen kehitys, uskonnollinen ajattelu antropomorfisuus, legalistisuus, uskontokasvatus.

Sisällys

1 Johdanto 4

2 Keskeisten käsitteiden määrittely 5

2.1 Uskonnollisuus ja uskonnollinen ajattelu 5

2.2 Kristillinen jumalakuva 7

2.3 Käsitys kuolemasta ja kuoleman jälkeisestä elämästä 9

3 Uskonnollisen ajattelun kehittyminen 10

3.1 Ajattelun kehitys Piaget'n mukaan 11

3.2 Piaget'n teorian sovelluksia 12

3.3 Alle kouluikäisen uskonnollinen ajattelu 13

3.4 Kolmasluokkalaisen uskonnollinen ajattelu 16

3.5 Tyttöjen ja poikien jumalakuva 18

4 Uskonnollisen kasvatuksen merkitys 19

4.1 Uskontokasvatus 19

4.2 Uskontokasvatus kotona 19

4.3 Kirkon uskontokasvatus 20

4.4 Uskonnonopetus ala-asteella 21

5 Kolmasluokkalaisen jumalakuva ja käsitys kuolemasta aiempien tutkimusten valossa 23

6 Tutkimuksen lähtökohdat 27

6.1 Tutkimusongelmat 27

6.2 Tutkimusjoukko 27

6.3 Tutkimusmenetelmä 28

6.3.1 Piirtäminen 28

6.3.2 Haastattelu 29

6.3.3 Kolmasluokkalaisen haastattelu 30

6.3.4 Tutkimuksen luotettavuus 31

6.3.5 Aineiston analyysi 33

7 **Tulokset** **36**

7.1 Jumalakuva piirroksissa 36

7.2 Jumalakuva haastatteluissa 37

7.2.1 Jumalan ulkonäkö 37

7.2.2 Jumalan ominaisuudet 42

7.2.3 Jumalan toiminta 46

7.2.4 Jumala ja Jeesus 48

7.2.5 Jumalan läheisyys 50

7.2.6 Mistä kolmasluokkalainen saa tietoja Jumalasta? 52

7.2.7 Käsitys taivaasta, kuolemasta ja kuoleman jälkeisestä elämästä 54

7.3 Haastattelujen ja piirustusten vastaavuus 61

8 **Pohdinta** **62**

8.1 Tyttöjen ja poikien erilaiset jumalakuvat 64

8.2 Uskonnonopetuksen mahdollisuudet 65

Lähteet **67**

Liitteet **71**

1 Johdanto

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millainen on kolmasluokkalaisen eli 9-vuotiaan lapsen käsitys kristillisestä Jumalasta. "Kaikilla kansoilla, kaikkina aikoina on ollut Jumalan edustaja. On sanottu, että idea jumalallisen olemassaolosta on ihmiselle psykologisesti välttämätön." (Kurki 1990,10.) Kukaan ei ole koskaan nähnyt Häntä, eikä Häntä voida tutkia kokeellisesti. Tästä huolimatta jokaisella on persoonallinen käsitys siitä, millainen Jumala on. Ihmisen turvautumista Jumalaan on yritetty selittää eri tavoin. Virkkunen (1975) selittää sitä uskonnollisella asenteella. Hän määrittelee uskonnollisen asenteen ennakkotaipumukseksi kokea Jumalan läsnäolo ja tulla sen motivoimaksi. Uskonnollisen asenteen vaikutus yksilön elämään on hyvin laaja-alainen ja sen omaksuminen vaikuttaa kaikkiin yksilön valintoihin ja tekoihin. (Virkkunen 1975, 14.)

Jumalakuvan syntymistä selittävissä teorioissa on erotettavissa kaksi merkittävää ja toisistaan selvästi poikkeavaa koulukuntaa; psykoanalyyttinen ja kognitiivinen. Psykoanalyyttinen näkemys pohjautuu Freudin tutkimuksille, mutta myös Erikson on esittänyt aiheesta oman näkemyksensä. Psykoanalyyttiset teoriat keskittyvät jumalakuvan syntymiseen äiti-lapsi -suhteessa ensimmäisten elinvuosien aikana. Koska oma tutkimukseni keskittyy Jumalakuvan kehittymiseen myös myöhemmässä kouluiässä, nousevat kognitiiviset ja lähinnä Piaget'hen pohjautuvat teoriat tärkeämmiksi. Jumalakuvan määritteleminen yksiselitteisesti on hankalaa. Jumalakuva ja sen kehittymisen teoriat vaihtelevatkin suuresti riippuen siitä, minkälaista menetelmää kussakin tutkimuksessa on käytetty. Viime vuosikymmeninä uskonnollista kehitystä ja myös jumalakuvaa on tutkittu lähinnä kehityspsykologian näkökulmasta. Tutkimus on keskittynyt jumalakuvan syntymiseen ja kehittymiseen lapsuudessa. Kalevi Tammisella on ollut merkittävä osa suomalaisten lasten ja nuorten uskonnollisen kehityksen tutkimisessa. Hänen tutkimuksiaan onkin käytetty tämän tutkimuksen perustana, sillä häntä pidetään yhtenä alan arvostetuimmista tutkijoista. Lisäksi aiemmat tutkimukset ovat pitkälti kotimaisia sillä, ulkomaalaisia tutkimusten kannalta olennaisia lähteitä oli heikosti saatavilla.

Mielenkiintoni tutkia lasten käsityksiä kristillisestä jumalasta ja kuolemasta heräsi keskustellessani kentällä opettajien kanssa. Monen opettajan mielestä uskonto on haasteellinen aine opettaa. Tämä on hyvin ymmärrettävää, sillä uskoa sinällään ei voi opettaa. Se on jokaisen omakohtainen kokemus. Sen sijaan kristinuskon käsityksiä asioista tulee jo opetussuunnitelman määräyksestä opettaa. Asiat, joita uskontotunnilla käsitellään menevät kuitenkin helposti lapsen käsityskyvyn yläpuolelle, jolloin uskonnosta voi tulla epämiellyttävä oppiaine. Tämän työn tarkoituksena onkin selvittää, kuinka 9 -vuotias ymmärtää evankelisluterilaisen uskonnon käsityksen Jumalasta ja kuolemasta.

2 Keskeisten käsitteiden määrittely

2.1 Uskonnollisuus ja uskonnollinen ajattelu

Uskonnollisuutta voidaan tarkastella esimerkiksi sosiologisena, sosiaalipsykologisena, psykologisena tai teologisena ilmiönä. Määritelmä vaihtelee eri näkökulmista katsottaessa (Tamminen 1981, 119). Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lapsen uskonnollista kehitystä ja siksi näkökulma on pitkälle psykologinen ja sosiaalipsykologinen. Luonnollisesti tutkimuksessa pyritään ottamaan huomioon myös teologinen näkökanta.

Goldmanin (1964, 3–4) mukaan uskonnollinen ajattelu ei eroa muusta ajattelusta muuten kuin siten , että sen kohteena on Jumala ja muut uskonnolliset käsitteet. Uskonnollista ajattelua ja siihen sisältyviä käsityksiä Jumalasta, Raamatusta ja Jeesuksesta voidaan pitää osana ihmisen uskonnollisuutta. Tamminen (1983, 3) jaottelee ihmisen uskonnollisuuden viiteen osa-alueiseen , joita on tarkasteltu Kaaviossa 1. Kaaviosta ilmenee uskonnollisuuteen vaikuttavat tekijät ja sen ilmenemisen muodot.

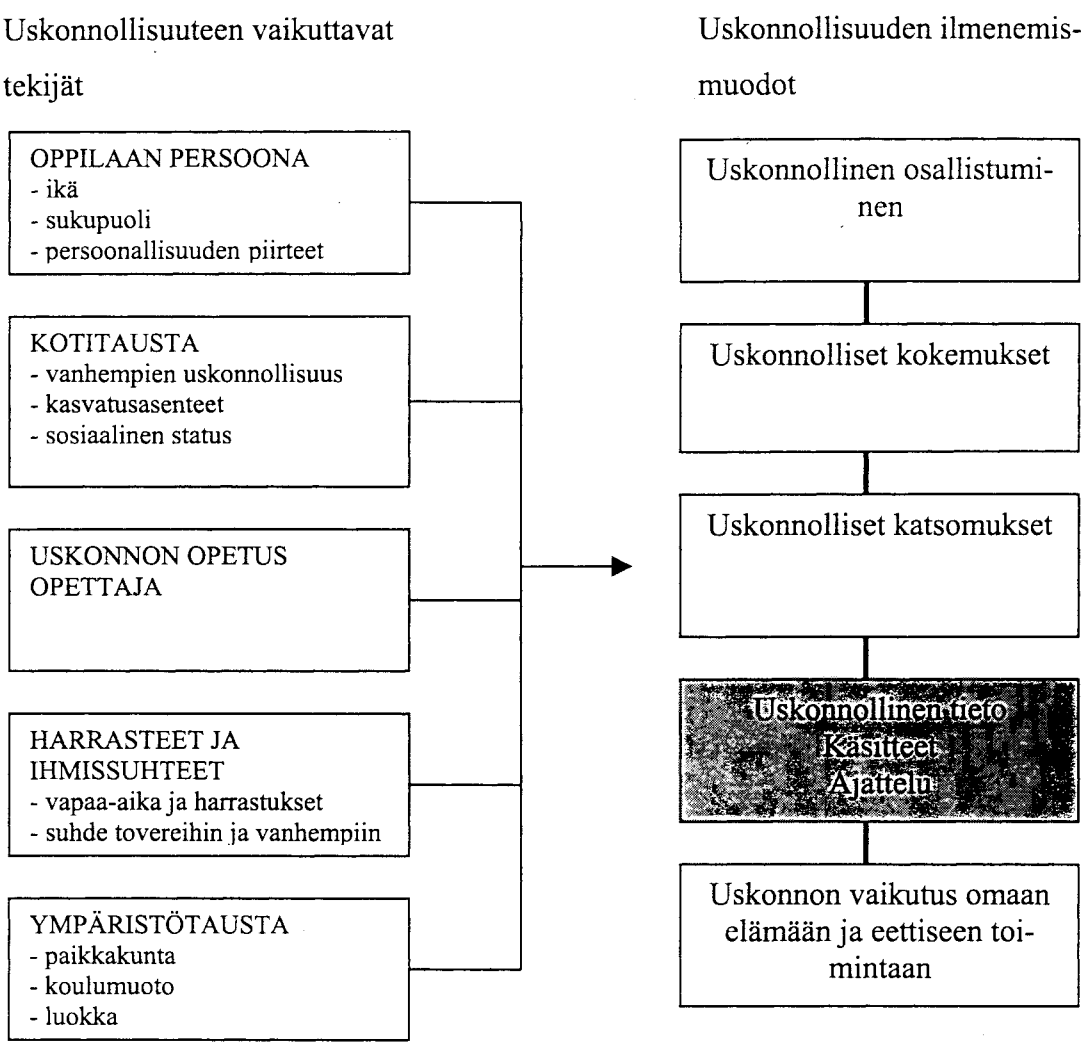

KAAVIO 1. Ihmisen uskonnollisuuden ilmeneminen ja siihen vaikuttavat tekijät

Tamminen (1983a, 1–4) toteaa että, uskonnollisuuteen vaikuttavat mm. perhetausta, yksilön persoonalliset piirteet ja hänen saamansa kasvatus ja koulutus. Näillä kaikilla on vaikutuksensa yksilön uskonnollisuuden ilmenemismuotoihin. Uskonnollisuus ilmenee uskonnollisen ajatteluna ja siihen liittyvinä käsitteinä ja käsityksinä. Lisäksi uskonnollisuuden voi havaita uskonnollisina tekoina esimerkiksi rukouksena ja uskonnollisena osallistumisena eli ns. rituaalisena ulottuvuutena sekä niihin liittyvinä kokemuksina. Uskonnollisuudella on myös vaikutuksena henkilön elämänkatsomukseen, jolloin voidaan puhua uskonnollisuuden ideologisesta ulottuvuudesta. Uskonnon vaikutusta henkilön omaan elämään ja eettisiin ratkaisuihin voidaan pitää ns. seuraamuksellisena ulottuvuutena.

Tässä tutkimuksessa paneudutaan uskonnollisuuteen nimenomaan uskonnollisten käsitteiden ja ajattelun kehittymisen kannalta. Lähtökohtana on lapsi, hänen persoonalliset ominaisuutensa ja ajattelunsa.

2.2 Kristillinen jumalakuva

Jumalakuva on sinällään hyvin monitahoinen käsite. Sillä tarkoitetaan ihmisen kokonaisvaltaista käsitystä siitä, mikä tai kuka on Jumala. Se on aina hyvin henkilökohtainen ja persoonallinen. Jokainen tulkitsee hengellisiä tapahtumia oman persoonallisuutensa kautta. Jumalakuva ei ole pysyvä, vaan se muokkaantuu jatkuvasti ja se saattaa vaihdella niin paikan kuin tilanteidenkin mukaan. Jumalakuvan rinnakkaiskäsitteenä voidaan käyttää jumalakäsitystä. Ne saavat eri tutkijoilla hieman erilaisia painotuksia, mutta tässä työssä ne käsitetään samaa tarkoittavaksi. Uskonto ja sen myötä jumalakuvakin on myös sosiaalinen ja kulttuurisidonnainen. Yksityisen ihmisen käsitys Jumalasta on aina sidoksissa siihen ympäristöön, jossa hän elää. (Tamm 1988, 10 ; Tamminen 1983a, 5–20.)

Kristillisen jumalakäsityksen perustana on Raamattu. Sekä Vanhassa että Uudessa testamentissa Jumalasta kerrotaan vertauskuvallisesti, joskin Uudessa testamentissa näitä vertauskuvia esiintyy hieman enemmän. Vertauskuvat jättävät Jumalan ikään kuin salaperäisen verhon taakse eivätkä näin ollen anna suoraa vastausta ihmiselle. Toisaalta taas ne johdattelevat ihmistä tiettyihin mielikuviin.

Viime aikaisissa lapsen jumalakuvaa käsittelevissä tutkimuksissa on erityisesti kiinnitetty huomiota kahteen näkökulmaan: antropomorfismiin ja legalismiin. Antropomorfisella jumalakuvalla tarkoitetaan usein Jumalan kuvittelemista ihmisen näköiseksi, inhimilliseksi hahmoksi, esimerkiksi parrakkaaksi sedäksi. Raamatun Jumalasta käyttämät vertauskuvat voidaan jakaa kahteen ryhmään: luonnonvertauskuviin ja ihmiselämän piiristä otettuihin kuviin. Luonnonvertauskuvien, kuten esimerkiksi sanojen kallio (Ps. 73:26) ja vuori (Ps. 18:3) käytössä ei ole ongelmaa, sillä ihminen ei samaista Jumalaa esimerkiksi sanaan kallio sinänsä, vaan kallion tuomiin mielikuviin esimerkiksi lujasta perustasta. Toisin sanoen niiden vertauskuvallinen luonne on hyvin näkyvissä. Ihmiselämän piiristä otetut vertaukset, kuten Isä (Luuk.

15:11– 32) tai ystävä (Matt 25:35–36) luovat kahlitumman mielikuvan. Juuri Jumalan antropomorfinen, ihmisenkaltainen kuvaus yhdessä kuvataiteiden kanssa ovat aiheuttaneet paljon harhakäsityksiä. (Aulen 1967, 134–135, 151–167.)

Jumalan ihmisenkaltaisuus korostuu varsinkin puhuttaessa lasten jumalakuvista. Tammisen (1983a, 9) mielestä antropomorfisuudella voidaan kuitenkin ymmärtää myös tavallisten inhimillisten, ei pelkästään fyysisten piirteiden yhdistämistä Jumalaan. Myös Goldman (1964, 87) korostaa sitä, ettei kristillisestä jumalakuvasta puhuttaessa ole mahdollista tehdä selvää eroa antropomorfisen ja ei- antropomorfisen jumalakuvan välille. On ainoastaan mahdollista erottaa fyysinen antropomorfisuus, johon liittyy hyvin konkreettisia piirteitä Jumalan ulkonäöstä ja toiminnasta ja sellainen antropomorfisuus, jossa jumalakuva sisältää inhimillisiä piirteitä, mutta niiden tiedetään olevan vain vertauskuvallisia. Tällaisia piirteitä voivat olla ihmisten parhaina ja hyveellisimpinä pitämiä ominaisuuksia kuten Jumalan kuvaaminen auttavaiseksi tai luotettavaksi.

Tammisen (1983b) mukaan antropomorfisuuden ilmeneminen jumalakuvassa on ymmärrettävää. Monet Raamatunkin käyttämät verbaaliset kielikuvat tukevat tätä käsitystä mitä suuremmassa määrin. Jumalaa kuvaavat ilmaisut kuten esimerkiksi. Herra ja Isä yhdistyvät alitajunnallisesti suomen kielen vastaaviin käsitteisiin kyseisistä henkilöistä. Samoin myös raamatulliset sekä uskontokirjojen kuvat tukevat käsitystä ihmisenkaltaisesta Jumalasta. Vaarana on, että nämä inhimilliset piirteet nousevat jumalakuvassa liian hallitsevaksi.

Tammisen (1981, 1983) tutkimuksissa on ilmennyt, että suomalaisten Jumalaan uskovien määrä on vähentynyt huomattavasti. Yhtenä syynä voidaan pitää kulttuurin ja ilmapiirin muutosta ja vapautumista 70- luvulta lähtien. Tamminen arvioi, että yksi syistä on jumalakuvan kehittymättömyys. Jos antropomorfiset piirteet saavat yliotteen jumalakuvassa ja käsitys pilvenreunalla istuvasta ukosta jää aikuisenakin hallitsevaksi, ihminen hylkää Jumalan. Tällaisella jumalakuvalla ei ole enää sijaa aikuisen maailmassa, jossa maailmankuva on muilta osin kehittynyt vastaamaan realistista ympäröivää maailmaa. (Tamminen 1983b, 9–10.)

Legalismilla tarkoitetaan jumalakuvasta puhuttaessa Jumalan pitämistä ennen kaikkea tuomarina. Jumalan koetaan olevan oikeudenmukaisuuden toteuttaja ja moraalisten ja

maallisten lakien lähtökohta. (Tamminen 1983a, 15.) Tällaiset piirteet on hyvin yleisiä Vanhassa Testamentissa. Jumalakuvaa hallitsee tuho - pelastus-vastakkaisasettelu. Jumala kuvataan ankaraksi kuninkaaksi ja tuomariksi, joka rankaisee tottelemattomia. Samalla Hän rakastaa lakejaan kunnioittavaa uskovaista. Vanhassa Testamentissa Jumala kuvataan myös valoksi, jonka edessä yön on väistyttävä. Uudessa Testamentissa valon vertauskuvaa käyttää lähinnä evankelista Johannes puhuessaan evankeliumissaan Jeesuksesta. Jeesus, Jumalan poika, voidaan muutenkin paikoin samastaa Jumalaan. Saarinen ja Uro (1991) toteavatkin, ettei kristillisestä jumalakäsityksestä voida puhua ilman Jeesus Kristusta. Näitä kahta pääelementtiä, Jeesusta ja Jumalaa, ei voida pitää kokonaan toisistaan erillisinä, vaan ne ikään kuin sulautuvat yhdeksi, toisiaan täydentäväksi kokonaisuudeksi.

2.3 Käsitys kuolemasta ja kuoleman jälkeisestä elämästä

Ihmisen käsitys Jumalasta on siis osa hänen uskonnollisuuttaan ja uskonnollista ajatteluaan. Frangén (2000, 61) käyttää jumalakuvaa myös 'tuonpuoleisen konkretisoijana'. Hänen mielestään jumalakuva on kiinteästi yhteydessä ihmisen käsitykseen kuolemasta ja kuoleman jälkeisestä elämästä. Ihmisen käsitystä raamatusta ja rukouksesta voidaan sen sijaan pitää jumalakuvan näkyvinä jopa toiminnallisina muotoina.

Kuoleman ongelma alkaa esiintyä lapsen puheessa jo ennen koulu ikää. Lapsen kysymykset ovat kuitenkin aina tilannekohtaisia ja kuoleman pohtiminen liittyy usein johonkin henkilökohtaiseen menetykseen esimerkiksi isovanhempien kuolemaan tai vaikkapa lemmikkieläimen poismenoon. (Arajärvi 1988, 154–155.) Lapsi kohtaa kuolemaa myös television ja elokuvien luonnottomissa väkivaltatilanteissa, joissa pahat ihmiset tapetaan ilman sen kummempia tunteita. Kuolemaa käytetään myös kauhutehosteena, jolloin kuolema kuvataan pelottavina pääkalloina tai luurankoina. Toisaalta taas nykyisen yhteiskunnan kokemukset kuolemasta jäävät varsin kaukaisiksi. Vanhukset kuolevat laitoksissa ja hautaustoimisto hoitaa loput, joten ihmiset eivät ole enää konkreettisesti kosketuksissa kuoleman kanssa. (Viika 1988, 65.)

Lapsen käsitys kuolemasta riippuu lapsen iästä ja kehitystasosta Kristinuskoon kuuluu suurena osana usko kuolemanjälkeiseen elämään. " Minä olen ylösnousemus ja elämä. Joka uskoo minuun, saa elää, vaikka kuoleekin" (John. 11:25 – 26.) Vaikka lapsi käsittää kuoleman yleensä hyvin konkreettisena ja fyysisenä, on hänellä yleensä käsitys myös siitä, mitä tapahtuu kuoleman jälkeen. Romppaisen (1996) mukaan suurin osa koulun aloittavista uskoo jonkinlaiseen kuolemanjälkeiseen elämään. Yleensä lapsi ajattelee ihmisen menevän jonnekin konkreettiseen paikkaan, yleensä taivaaseen. Lapsen saamalla kasvatuksella on merkitystä siihen, millaiseksi lapsi kuvittelee taivaan ja kuolemanjälkeisien elämän. Kristilliseen kasvatukseen kuuluu käsitys, että sielu palaa Jumalan luokse ikuiseen elämään. Kuoleman lopullisuuden ahdistusta lievittää kristinukon sanoma, ettei kaikki pääty kuolemaan. Lapselle kuva siitä, ettei kuollut ole yksin vaan, että hän on Jumalan luona taivaassa, on lohduttava. (Romppainen 1996, 47.)

Lapsen käsitys kuolemasta ei ole irrallinen muusta kehityksestä. Siksi Piaget´n teoriaa voidaan pitää pohjana myös tarkasteltaessa lapsen käsitystä kuolemasta. Seuraavassa luvussa tarkastellaan lapsen jumalakuvan ja kuolemakäsityksen kehittymistä Piaget´n teoriaan pohjaten.

3 Uskonnollisen ajattelun kehittyminen

Uskonnollisen käsitteiden kehittyminen on Goldmanin (1964) mukaan sidoksissa muuhun ajattelun kehittymiseen. Tamminenkin (1981a, 34) korostaa uskonnollisen kehityksen yhteyttä persoonallisuuden, tunne-elämän sekä kielen oppimiseen ja kehittymiseen. Jones ja Francis (1996) ovat todenneet myös myönteisen asenteen kristinuskoon sekä positiivisen minäkuvan korreloivan keskenään. He uskovat tämän johtuvan siitä, että kristinusko ihmisen arvostus ja kehotus rakastaa itseä, lähimmäistä ja Jumalaa, tukee lapsen myönteistä käsitystä itsestä. Uskonnollista ajattelun kehittyminen on siis yhteydessä kaikkiin muihin persoonallisuuden ja ajattelun kehityksen osa-alueisiin ja useat uskonnollisen ajattelun kehitysteoriat pohjautuvatkin Piaget´n kehitysteoriaan.

Jumalakuvan kehitys on yksi uskonnollisen kehityksen alueista. Jumalakuvan syntyä ei kukaan teoreetikko ole koskaan pystynyt täysin selittämään. Tutkijat ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että sen kehittyminen alkaa syntymän hetkellä ja kestää läpi koko elämän. Puhuttaessa jumalakuvan kehityksestä on kuitenkin otettava huomioon, että kaikki jumalakuvassa tapahtuneet muutokset ovat yhteydessä kaikkiin muihin uskonnollisessa kehityksessä tapahtuviin muutoksiin. (Tamm 1988, 10.)

3.1 Ajattelun kehitys Piaget'n mukaan

Piaget'n mukaan lapsen ajattelun kehitys tapahtuu vaiheittain. Olennaista on, että kehitysvaiheet seuraavat toisiaan tietyssä järjestyksessä, jolloin uuteen vaiheeseen siirryttäessä uudet asiat sulautetaan jo olemassa oleviin käsityksiin. (Piaget 1988, 24–25.)

Piaget'n teoria ajattelun kehityksestä sisältää neljä päävaihetta. Ne ovat sensomotorinen kausi (0–18kk), esioperationaalinen kausi (18kk–7v), konkreettisten operaatioiden kausi (7–11v) ja formaalisten operaatioiden kausi (11v–). Jumalakuvan kannalta olennaisia ovat Piaget'n ajattelun kehittymisen mekanismit, assimilaatio ja akkommodaatio sekä lapsen pyrkimys ristiriidattomaan käsitykseen. Piaget korostaa myös yksilön omaa aktiivista roolia asioiden omaksumisessa. Lapsi ei omaksu aikuisten selityksiä sellaisinaan vaan valitsee ja muokkaa niitä itselleen sopiviksi oman ymmärtämisensä mukaan. Piaget nimittää tätä assimilaatioksi. Toisaalta lapsi voi kuitenkin joutua muuttamaan jo olemassa olevia käsityksiään esimerkiksi Jumalasta uuden tiedon johdosta. Tällöin Piaget puhuu akkommodaatiosta. (Piaget 1973, Tamminen 1981, 41 mukaan.)

Merkittävä vaihe jumalakuvan kehittymisen kannalta on semioottisen funktion muodostuminen toisen elinvuoden loppupuolella. Piaget'n ja Inhelderin mukaan (1977, 55) lapselle kehittyy kyky yhdistää esine ja sitä esittävä symboli. Hän ei ole enää yhtä sidoksissa konkreettiseen tilanteeseen vaan pystyy palauttamaan mieleensä mielikuvina poissa olevia esineitä tai asioita. Yksi Piaget'n käsitteistä, joka voidaan liittää myös jumalakuvaan, on artifialismi. Artifialismi tarkoittaa sitä, että lapsen

mielestä ympäristössä kaikki on jonkun, ihmisten tai Jumalan, tekemää. (Piaget 1973, 354–360.)

Monet tutkijat mm. Tamm (1988), ovat myös esittäneet uskonnollisia tulkintoja Piaget´n teoriaa soveltaen. Kuitenkin on syytä pitää mielessä, ettei Piaget itse puhu jumalakuvan tai muiden uskonnollisten käsitteiden kehittymisestä vaan ne ovat toisten tulkintoja asiasta.

3.2 Piaget´n teorian sovelluksia

Uskonnollisissa piireissä tunnetuiman Piaget´n teoriaan pohjautuvan uskonnollisen ajattelun kehitysteorian loi Ronald Goldman (1964). Teoria pohjaa tutkijan omaan tutkimukseen, jossa hän haastatteli 200:aa 6–16 -vuotiasta lasta.

Goldmanin mielestä uskonnollinen ajattelu seuraa Piaget´n ajattelun kehityksen teoriaa, mutta kehitys on hieman hitaampaa. Tähän hän pitää syynä sitä, että uskonnollinen ajattelu edellyttää joidenkin kokemusten saamista ja käsitteiden ymmärtämistä ennen kuin uskonnollista kieltä voi ymmärtää. Tämän lisäksi lasten saama opetus ylittää heidän käsitys kykynsä eikä ajattelu kaiken kaikkiaan pääse kehittymään tehokkaimmin.(Goldman 1964, 62–64.)

Myös T. P Virkkunen (1975) on muodostanut oman teoriansa uskonnollisen ajattelun ja jumalakuvan kehityksestä Piaget´n teorian pohjalle. Virkkunen liittää lapsen jumalakuvaan osan Piaget´n teorian käsitteistä. Virkkusen mielestä artifialismi, realismi ja minäkeskeisyys liittyvät myös jumalakuvan kehitykseen. Hän liittää uskonnollisen kehityksen luonnolliseksi osaksi yksilön kokonaisvaltaista psyykkistä kehitystä. Virkkusen mielestä keskeisintä on yksilön ajattelun taso sekä maailmankuva. Uskonnollisen kehityksen kannalta olennaista on myös se, sisältyykö jumalakuva yksilön maailmankuvaan. Kaaviossa 2 havainnollistetaan Goldmanin ja Virkkusen uskonnollisen ajattelun kausien sijoittuminen suhteessa Piaget´n teoriaan.

	0 - 1,5v	1,5 - 7v	7 - 11v	11 - 14v	14 ⇒
Piaget	Sensomotorinen kausi	Esioperationaalinen kausi	Konkreettisten operaatioiden kausi	Formaalien operaatioiden kausi	
Virkkunen		Antropomorfinen uskonnollisuus	Legalistinen uskonnollisuus		Teologinen uskonnollisuus
Goldman	Esiuskonnollinen Intuitatiivinen Uskonnollinen ajattelu		Aliuskonnollinen Konkreettisuskonnollinen Ajattelu		Varsinainen uskonnollinen Abstraktinen uskonnollinen ajattelu

KAAVIO 2. Yhteenveto Piaget'en pohjautuvien uskonnollisen ajattelun teorioista

Virkkusen antropomorfinen uskonnollisuus sekä Goldmanin esiuskonnollinen ajattelu ajoittuvat Piaget'n teoriassa sensomotoriselle ja esioperationaaliselle kaudelle. Konkreettien operaatioiden kausi sijoittuu uskonnollisen ajattelun kehityksestä puhuttaessa kokonaisuudessaan Goldmanin mukaan konkreettisuskonnolliseen vaiheeseen ja Virkkusen mukaan legalistisen uskonnollisuuden vaiheeseen. Piaget'n formaalien operaatioiden kaudella alkaa uskontoteoreetikkojen mukaan varsinainen teologinen ajattelu.

Tutkimuksen kannalta on olennaista kolmasluokkalaisen uskonnollinen kehitysvaihe. Koska kehitys voidaan nähdä jatkumona ovat myös sitä edeltävät vaiheet olennaisia. Seuraavassa käsitelläänkin tarkemmin uskonnollisen ajattelun kehitystä esiuskonnolliselta ja antropomorfiselta kaudelta aina kolmasluokkalaisen aliuskonnolliseen ja legalistiseen vaiheeseen.

3.3 Alle kouluikäisen uskonnollinen ajattelu

Lapsen jumalakuva syntyy vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Lapsi on valtavan kiinnostunut ympäristöstä, luonnosta ja kaikesta yliluonnollisesta. Kuitenkaan hänen kokemuksensa eivät vielä missään mielessä ole uskonnollisia. Kokemuksista tulee

uskonnollisia vasta ympäristön vaikutuksesta, siis kun vanhemmat tai muut ihmiset nimeävät ne uskonnollisiksi. (Tamm 1988, 42.)

Virkkunen kutsuu lapsen ensimmäistä uskonnollisen ajattelun vaihetta, joka alkaa 1,5–2-vuotiaana, antropomorfiseksi uskonnollisuudeksi. Vaikka Virkkusen mielestä olennaisesti merkittävä uskonnollinen ajattelu alkaakin noin pari vuotta syntymän jälkeen, se ei kuitenkaan tarkoita, ettei uskonnollista ajattelua ja kehitystä tapahtuisi ennen sitä. Antropomorfisessa vaiheessa lapsi ajattelee Jumalaa ihmisen kaltaisena olentona. Lapsi kokee Jumalan myös fyysisenä olentona ja ajattelee Jumalan puuttuvan ihmisten elämään suorasti, esimerkiksi lähettämällä enkeleitä maan päälle. Jumala on lapsen mielestä niin ihmisen kaltainen, että Hän voi toisinaan suuttua lapseen ja toisinaan pitää lasta hyvänä. Juuri tästä piirteestä johtuen voidaan puhua joko myönteisesti tai kielteisesti painottuneesta jumalakuvasta. Jos lapsi ajattelee Jumalan olevan hänelle usein vihainen, jumalakuva saa negatiivisen sävyn tai päinvastaisessa tapauksessa, jossa lapsi kokee Jumalan rakkauden, tulee jumalakuvasta myönteisesti sävyttynyt. (Virkkunen 1975, 36–37.)

Piaget´n (1973, 126–127) mukaan lasten ajattelu on tässä iässä hyvin itsekeskeistä ja keskittyy heidän omaan kokemusmaailmaansa. Tammin (1988, 33) mielestä lapsen omat kokemukset hallitsevat myös jumalakuvaa. Esikoululaisten jumalakuva onkin antropomorfinen, ihmisen kaltainen. He kuvaavat Jumalan ihmishahmoiseksi, vanhaksi sedäksi, joka asuu linnassa. Esikoululaisten jumalakäsitykseen sekoittuu heidän elämäänsä ja ajatteluaan hallitseva sadunomaisuus. Jumala voidaan kuvataan peikoksi, tontuksi tai joksikin muuksi satuhahmoksi. Tämä on hyvin tyypillistä lapsuudessa ja vähenee usein iän myötä.

Kuitenkin myös aikuisen jumalakuva sisältää usein antropomorfisia piirteitä. Goldmanin (1964) mukaan antropomorfisuus johtuu epäsystemaattisesta ajattelusta. Intuitatiivisen, esiuskonnollisen ajattelun kautena (0–7v.) lapsi ei pysty hahmottamaan kuin yhden ongelman kerrallaan ja siksi hän usein yksinkertaistaa asioita ajattelussaan. Ajattelu on epäsystemaattista ja johtaa helposti epäloogisiin päätelmiin. Jumalakuvassa tämä näkyy antropomorfisuutena. Lapsi mieltää Jumalan parrakkaaksi mieheksi, joka elää kaukaisessa paikassa, taivaassa. Usein myös Jeesus ja Jumala sulautuvat yhdeksi.

Varhaislapsuudessa vanhemmilla on suuri vaikutus lapsen ajattelun kehittymiseen. Lapsi pitää äitiään ja isäänsä täydellisinä, jopa yliluonnollisen kaikkivoivina. Kuitenkin pikkuhiljaa noin kuusivuotiaana, lapsi huomaa, että vanhemmat eivät olekaan täydellisiä. Tästä seuraa ensimmäinen kehityskriisi, jonka myötä lapsi siirtää yliluonnolliset piirteet Jumalalle. (Tamm 1988, 44–45.) Vanhempien pitäminen yliinhimillisinä on lapsen normaalia ajattelua ja liittyy myös lapsen käsitykseen kuolemasta. Alle kouluikäiset eivät ajattele kuoleman koskevan heitä itseään, sillä heillä on vanhemmat suojanaan. Toinen piirre on, että lapsi ajattelee vanhempien voivan korjata kuolleen ihmisen. (Romppainen 1996, 46; Tamm 1988, 122.)

Ajan käsitteen määrittäminen on vielä alle kouluikäiselle hankalaa ja he ajattelevan ajan kulkevan ympyrää. Tämä näkyy myös lapsen käsityksessä kuolemasta. Lapsi ei osaa erottaa lyhyttä eroa ja kuolemaa toisistaan, vaan esikouluikäiset ajattelevat kuoleman olevan tilapäistä. He odottavat kuolleen paluuta ja saattavat ajatella tämän nukkuvan. Monien piirrettyjen elokuvien sekä tietokonepelien esimerkit, jossa hahmot kuolevat ja nousevat heti kohta henkiin, ovat omiaan tukemaan tätä käsitystä. (Dyregrov 1996, 14–15; Moren 1988.)

Moren (1988, 13) huomauttaa kuitenkin, ettei kuoleman lopullisuuden kieltäminen johdu vain lapsen ajatusmaailmasta, vaan se on todellisuudessa sidoksissa aikuisten vaikeuksiin puhua kuolemasta avoimesti lapsen kanssa. Aikuiset saattavat puhua lapselle kuolemasta ristiriitaisesti ja epäasiallisin mielikuvin, koska ovat itse ahdistuneita kuoleman kohtaamisesta.

6–7 -vuotias ajattelee moniin asioihin sisältyvän maagista voimaa. Tämä on hyvin tyypillinen piirre jumalakuvan kehityksessä ja liittyy kiinteästi myös lapsen käsitykseen kuolemasta. Lapsi ajattelee, että hänen ajatuksensa ja sanansa saattavat saada aikaan tekoja, jopa kuoleman. Tällaiset ajatukset tuovat mukanaan pelkoa ja syyllisyyden tunteita. Kuolemaan saattaa lapsen mielessä liittyä myös joitakin symboleita. Viikatemies ja avaruusolioiden vierailut yhdistyvät lapsen mielessä helposti kuolemaan. (Dyregrov 1996, 14–15; Viika 1988.)

3.4 Kolmasluokkalaisen uskonnollinen ajattelu

Ajattelun kehityksen myötä lapsi alkaa vähitellen siirtyä uskonnollisessa kehityksessään uudelle tasolle, joka alkaa noin seitsemän vuoden iässä. Goldmanin (1964) mukaan tämä tarkoittaa jumalakuvan kehityksessä eräänlaista välivaihetta. Lapsi selittää Jumalan toimintaa inhimillisillä tekijöillä, konkreettien todisteiden avulla. Ajattelu on konkreettista ja sidoksissa lapsen omiin kokemuksiin eikä uskonnollisia symboleita esiinny juuri ajattelussa. Silti antropomorfiset piirteet hallitsevat lapsen jumalakuvaa aina noin kymmenennen ikävuoden tienoille asti, vaikkakin hän alkaa liittää jumalakuvaansa myös yli-inhimillisiä piirteitä. Goldmanin tutkimuksen mukaan Jumala kuvitellaan tässä vaiheessa usein ihmiseksi, jolla on palestiinalainen vaatetus ja joka toimii ihmisen tavoin. Osa lapsista ajattelee Jumalan olevan edelleen taivaassa, mutta panteistiset käsitykset, joissa Jumalan ajatellaan olevan kaikkialla lisääntyvät. Myös aiemmin ilmennyt maagisuus ja taikuus yhdistetään vielä Jumalan ihmetekoihin. (Goldman 1964, 88.)

Virkkunen (1975, 61–64) kutsuu tätä kehitysvaihetta legalistisen uskonnollisuuden vaiheeksi. Virkkunen toteaa lapsen ajattelun kehittyvän analyyttiseksi ja vähitellen myös abstraktiksi. Samaan aikaan lapsen maailmankuva muuttuu mekanistiseksi. Lapsi ymmärtää syy-seuraussuhteen ja selittää sillä kaikki ilmiöt. Hän huomaa asioiden johtuvan siitä, mitä aiemmin on tapahtunut. Abstraktimpi ja henkisempi jumalakäsitys alkaa muodostua noin kahdentoista vuoden iässä. Antropomorfisuus vähenee ja Jumalan vaikutus aletaan kokea välilliseksi. Jumala toimii luonnon ja ihmisten kautta ja ohjaa näiden toimintaa. Lapsi kokee Jumalan ilmaisseen tahtonsa, jota ihmisen on noudatettava moraalisesti ja eettisesti. Näin lapsi ensimmäistä kertaa ymmärtää myös synti-käsitteen.

Virkkunen erottaa legalistisen jumalakuvan esiintymisestä kaksi toisistaan poikkeavaa muotoa. Jumalakuvan muotoutumista ohjaa uskonnollinen ja eettinen asenne. Jos eettinen asenne on hallitsevampi, lapselle muodostuu moraalis-legalistinen jumalakuva. Tällöin Jumala koetaan ennen kaikkea oikeudenmukaisuuden toteuttajana. Lapsen mielestä pahanteosta seuraa aina rangaistus. Myös Jumala toimii näin: Hän rankaisee tottelematonta. Rankaiseva Jumala saattaa monelle olla

pelottava mielikuva. Aikaisemmassa kehitysvaiheessa jumalanpelko johtui Jumalan arvaamattomasta käyttäytymisestä. Lapsen mielestä Hän toimi mielialojensa mukaisesti. Nyt kuitenkin pelosta tulee todellisempi. Moraalis–legalistiseen jumalakäsitykseen sisältyy myös käsitys anteeksiannosta ja Jumalan armosta. Kuitenkin armo on ehdollista: ihmisen on parannettava tapansa. Jos uskonnollinen asenne hallitsee, syntyy käsitys uskonnollis-legalistisesta Jumalasta. Tällöin ihminen kokee Jumalan auttajana ja turvana eikä siten koe Jumalaa pelottavana. Usko on omakohtaista. Uskonnollinen käyttäytyminen ja sen ilmeneminen saa erilaisia muotoja riippuen siitä, kumpi jumalakäsityksistä ihmisellä on. (Virkkunen 1975, 67–77.) Myös Goldman (1964, 105) puhuu lapsen käsityksestä Jumalan legalistisuudesta. Goldmanin mielestä lapsi pitää Jumalaa oikeudenmukaisena, mutta kykenemättömänä rakastamaan pahoja ihmisiä.

Legalismi liittyy myös lapsen käsitykseen kuolemasta. Lapsi voi luulla, että kuolema on Jumalan rangaistus ihmisen pahoista teoista. (Tamm 1988, 129–130.) Kouluun mennessään lapset törmäävät yleensä ajatteluun, joka on täysin ristiriidassa uskonnon kanssa. Lapsen on ratkaistava tämä kriisi ja löydettävä tasapaino näiden kahden vastakkaisen maailmankuvan välille. Jos lapsi vanhempien avustuksella ratkaisee tämän kriisin niin, että hän näkee maailman luonnontieteellisenä ilmiönä, jolle on myös uskonnollinen merkitys, kehittyy hänen jumalakuvansa moraalisemmaksi ja aikaisempaa avarammaksi. (Tamm 1988, 46–47.)

Lapselle alkaa muodostua lopullisempi käsitys kuolemasta noin kuuden vuoden iässä, jolloin hän tajuaa, että kuolema on realistinen asia. Lapsi ymmärtää kuoleman olevan peruuttamatonta sekä väistämätöntä kaikille eläville olennoille. Tähän vaiheeseen saattaa liittyä kuolemanpelkoa. (Ayalon, 1995, 109-110; Arajärvi, 1988, 153-154.)

Kymmenennen ikävuoden jälkeen lapsi ymmärtää, että kuolema on luonnollinen asia ja, että syynä voi olla sairaus tai vanhuus. Tätä ennen lapsi on pitänyt kuolemaa lähinnä jonkin ulkopuolisen esimerkiksi Jumalan tuhoavana voimana. Lapsi ymmärtää tällöin myös kuoleman biologisen puolen. (Moren 1988, 14.)

3.5 Tyttöjen ja poikien jumalakuva

Goldman (1964) ei tutkimuksessaan löytänyt merkittävää eroa tyttöjen ja poikien uskonnollisessa ajattelussa. Tammisen (1996, 163) mukaan monissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että kristityt naiset ja tytöt ovat uskonnollisempia kuin miehet ja pojat. Lisäksi Fulljames (1996) on todennut naisten suhtautuvan miehiä myönteisemmin uskontoon. Tammisen (1991, 307–308; 1996, 173–175) tutkimusten mukaan tytöt kokevat Jumalan positiivisemmaksi pojat. Tämä näkyy esimerkiksi luottamuksena Jumalaan ja hänen apuunsa, uskomisena Jeesukseen pelastajana ja Jumalan poikana, luottamuksena totuudenmukaiseen Raamattuun ja uskomisena kuolemanjälkeiseen elämään. Tytöille Jumalan turvallisuus ja anteeksianto ovat tärkeimpiä asioita. Voidaankin sanoa että tytöille uskonto on persoonallinen ja tunnevaltainen asia (Tamm 1988, 52).

Poikien kuva Jumalasta on hieman legalistisempi. He korostavat tyttöjä enemmän uskonnon moraalisia puolia. He uskovat Jumalan vaativan tottelevaisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Jumalaa täytyy totella ja hänen vaatimuksensa mukaan on elettävä. (Tamm 1988, 51–52.) Tammisen (1996, 173–175) mukaan pojat pitävät tyttöjä enemmän Jumalaa suurena ja voimakkaana ja ajattelevat hänen olevan kaiken Luoja. Sen sijaan antropomorfisuus oli sukupuolten välillä yhtäläistä. On kuitenkin huomioitava, että vaikka eroja tyttöjen ja poikien jumalakuvan välillä on löydettävissä, ne eivät ole suuria.

Sukupuolille tyypillisiä piirteitä jumalakuvassa sekä miesten ja naisten erilaista suhtautumista uskontoon on yritetty selittää monin tavoin. Aiemmin arveltiin erojen johtuvan puhtaasti biologisista seikoista, mutta nykyään suurimpana selittävänä tekijänä voidaan pitää sosiaalista oppimista ja sukupuolten sosiaalistumista tiettyihin sukupuolirooleihin. (Tamminen 1996, 180–182.)

4 Uskonnollisen kasvatuksen merkitys

4.1 Uskontokasvatus

Suomalaisten keskuudessa kristillisellä kasvatuksella on pitkä traditio. Vaikka uskonnollisuus vähentyikin huomattavasti viime vuosisadalla, on sillä edelleen vankka asema suomalaisessa kasvatuskulttuurissa. Tamminen (1981) onkin todennut tutkimuksessaan, että 80 % suomalaisista vanhemmista pitää ehdottomasti tai mahdollisesti toivottavana sitä, että heidän lapsensa saavat kristillisen kasvatuksen.

Uskontokasvatus on kasvattamista sekä uskoon että uskonnon avulla. Siihen kuuluu myös uskonnollisten traditioiden siirtäminen sukupolvelta toiselle. Puhuttaessa uskonnollisesta kasvatuksesta on otettava huomioon kaksi näkökulmaa. Tamminen, Vermasvuori, Niemi ja Kontula (1987, 78) korostavat, että varsinainen uskonnollinen kasvatus on asetettujen tavoitteiden mukaista toimintaa. Sen lisäksi voidaan puhua sosiaalistumisesta uskonnolliseen arvomaailmaan. Sillä tarkoitetaan vuorovaikutusta, jolloin lapsi omaksuu ympäristönsä asenteita, normeja ja toimintamalleja. Uskonnollista kasvatusta annetaan yksityisesti kotona ja julkisesti kirkoissa ja koulussa. Perinteisten uskontokasvattajien lisäksi on kuitenkin otettava huomioon tiedotusvälineiden, elokuvien ja eri järjestöjen antama uskontokasvatus. Niiden merkitys lapsen uskonnolliseen asenteeseen on nykyaikana selvästi kasvamassa.

4.2 Uskontokasvatus kotona

Kotona annettavan uskontokasvatuksen merkitys lapsen uskonnolliseen kehitykseen ja sitä kautta jumalakuvaan on erittäin suuri. Vermasvuori (1987, 15) toteaa, että kotikasvatus on usein kokonaisvaltaista ja pitkäkestoisempaa kuin muiden antama kasvatus. Se on myös yleisesti monimuotoisempaa kuin kirkon ja koulun antama uskontokasvatus, koska perhe on uskonnollisista normeista vapaampi kuin muut instituutiot. Se voi suhtautua kriittisesti, jopa kieltävästi, uskonnolliseen kasvatukseen. Piispa Olavi Rimpeläinen (1982) toteaa, ettei kristillistä kotikasvatusta voida korvata minkäänlaisilla virkajärjestelyillä.

Useimmissa tapauksissa kodin uskontokasvatus ei ole varsinaista tavoitteellista kasvattamista, vaan pikemminkin sosiaalistamista uskonnolliseen elämäntapaan ja traditioihin. Kuten jo aiemmin todettiin uskonnollinen asenne tai sen puuttuminen ilmenee kaikessa normaalissa elämässä; ongelmien ratkaisussa ja valintojen tekemisessä. Lapsi omaksuu vanhempien ja läheisten ihmisten tavan toimia. Näin vanhemmat tulevat välittäneeksi uskonnollisia käsityksiään myös tietämättään.(Tamminen 1987, 78–79.)

Uskonnollisen kasvatuksen ei kuitenkaan pitäisi olla mikään kasvatuksen erillisalue. Zink ja Zink (1978, 10) toteavat, että viiden ensimmäisen elinvuoden aikana annettu kasvatus on aina uskonnollista kasvatusta riippumatta siitä, onko se vanhempien tarkoitus vai ei. He määrittelevät uskonnollisen kasvatuksen seuraavasti. "Kysymys ei ole, ainakaan suureksi osaksi siitä, että lapsi osaa ladella monia värssyjä tai toistaa hyvin monia raamatun kertomuksia. On hyödyllistä, jos ne tulevat lisäksi. Tärkeämpää on kuitenkin se, että lapsesta kasvaa ihminen, joka pystyy rakastamaan ja uhrautumaan toisten puolesta. On tärkeää, että hänestä tulee vapaa ja itsenäinen, ettei hän jäljittele toisten menettelyä vaan kehittää omaatuntoaan ja löytää mitan, jolla hänen omatuntonsa asioita mittaa. On tärkeää, ettei hänestä tule oman pelkonsa orjaa vaan ihminen, joka tuntee luottamusta ja on varma itsestään."(Zink & Zink 1978, 12–13.)

4.3 Kirkon uskontokasvatus

Myös kirkon piirissä annettavalla uskontokasvatuksella on oma merkityksensä. Tammisen (1996) mukaan luterilaisella kirkolla on kaksi muotoa, päiväkerho ja rippikoulu, joissa lapset ja nuoret osallistuvat eniten kirkon toimintaa. Vuonna 1993 4–6 –vuotiaista lapsista 58,7 % osallistui seurakunnan päiväkerhojen toimintaan. Samana vuonna jopa 92 % rippikouluikäisistä kävi seurakunnan järjestämän rippikoulun. Kontulan (1987) mielestä kirkon uskontokasvatus tarkoittaa lähinnä pyhäkouluissa ja seurakunnan kerhoissa tapahtuvaa suoranaista opetusta, jonka kohteena on kirkon jäsenet. Kirkko painottaa kuitenkin sekä uskontokasvatuksen että jumalakuvan eri puolia. Vanhemmat ja muut lapsen läheiset henkilöt puhuvat uskonnosta lapselle yleisellä tasolla, oman kokemuksensa kautta. Kirkon opetus antaa lapselle teologi-

semman kuvan uskonnosta ja Jumalasta Raamatun avulla. Kirkko myös välittää uskontoon liittyviä rituaalia ja suomalaiseen yhteiskuntaan kiinteästi liittyviä traditioita. (Kontula 1987, 99–116.)

4.4 Uskonnonopetus ala-asteella

Suomen koulussa opetettava uskonto on ollut tunnustuksellista. Tunnustuksellisuudella tarkoitetaan sen uskonnollisen elämän läpikäymistä, jota lapsen vanhempien uskontokunta edustaa. Lapsen uskonnonopetus on haluttu pitää riippuvaisena vanhempien uskonnosta, jotta kodin ja koulun kasvatustavoitteiden välille ei syntyisi ristiriitaa. (Virkkunen, 1971, 31–33.) Tunnustuksellisuus on tälläkin hetkellä opetuksen organisointiperiaate. Uskonnonopetusta annetaan sen uskontokunnan mukaan, johon oppilaiden enemmistö kuuluu. Käytännössä tämä tarkoittaa evankelisluterilaista uskonnonopetusta. Tunnustuksellisuus on kuitenkin rajattu niin , että uskontotunnit eivät voi sisältää hartauden harjoittamista Kuitenkin jos kunnan alueella on vapautettu vähintään kolme oppilasta evankelisluterilaisesta uskonnonopetuksesta, koulun on järjestettävä heille heidän tunnustuksensa mukaista uskontoa. (Uskonnonvapauskomitean välimietintö 1999:5, 71) Uskonnonopetuksen tunnustuksellisuuskysymys on puhututtanut yhteiskuntaa viime aikoina runsaasti. Pyysiäinen (2000, 7) huomauttaa, että tunnustuksellisuuden käsite on uskonnonopetuksesta puhuttaessa ongelmallinen. Se viittaa yksilön henkilökohtaisen vakaumuksen ilmaisemiseen eikä näin ollen anna oikeaa kuvaa uskonnonopetuksen tavoitteista. Siksi olisikin parempi puhua esimerkiksi oppilaan uskontokunnan mukaisesta uskonnonopetuksesta.

Opetussuunnitelma määrittelee evankelis-luterilaisen uskonnon opetuksen tavoitteet ala-asteella seuraavasti. "Ala-asteen uskonnon opetuksessa oppilas saa perustiedot kristinuskosta ja sen merkityksestä hänelle itselleen ja lähiympäristölleen. Pääpaino on Raamatun ja oppilaan lähiympäristön uskonnollisen elämän tutkimisessa ja opiskelussa."(Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 92.)

Opetushallituksen päätöksessä perusopetuksen 1–2. luokan opetussuunnitelman kokeiluperusteissa (2001) korostetaan myös uskonnon kulttuurivaikutusten tuntemista. Suomalaisen katsomusperinteen sekä uskontojen merkityksen tuntemisen

myötä oppilas rakentaa uskonnonopetuksen avulla omaa kulttuuri-identiteettiään. Opetushallituksen päätös ohjaa opettajia myös eettisten kysymysten, kuten oikean ja väärän, pohdiskeluun myös alkuopetuksessa sekä konkreettisten esimerkkien tarjoamiseen arkielämän ja lähiympäristön uskonnollisuuden kautta.

Tamminen (1981) on todennut, että uskontoa pidetään yleisesti vastenmielisenä aineena kouluissa, mikä johtuu suurelta osalta opetuksessa käytettävistä työtavoista. Oppilaat eivät koe uskonnon opetusta merkitykselliseksi vaan se jää heille ulkokohtaiseksi ja vieraaksi. Goldmanin (1964) mielestä vasta 13–14 -vuotiaat pystyvät käsittämään abstrakteja uskonnollisia käsitteitä ja evankeliumin todellista sisältöä. Vertauskuvien ymmärtäminen vaatii hänen mielestään riittäviä tietoja ja kokemuksia asiasta. Ensimmäisinä kouluvuosina oppilaille on hankalaa erottaa Jumalaa ja Jeesusta toisistaan. Käsitys Pyhästä Hengestä on monille vielä nuoruusiässäkin epämääräinen. (Kurki, Suokas, & Tanskanen 1992, 14.)

Kurki ym.(1992) ja Tamminen (1975, 1981) ovat todenneet tutkimuksissaan, että uskonnonopetuksen tulisi pyrkiä koskettamaan oppilaiden elämää ja tarjoamaan vastauksia heidän kysymyksiinsä. Pelkkien tietojen opettaminen ei riitä, vaan opetuksen tulisi tarjota myös tunne-elämyksiä. Oppilaille tulisi olla mahdollisuuksia kokea Jumalan läsnäolo, esimerkiksi päivänavauksien ja koululaisjumalanpalveluksien kautta. Tamminen ja Vesa (1982, 75–76) korostavat kuitenkin, että uskonnollisten käsitteiden oppinen ei ole kovin yksiselitteistä. Heidän mielestään ei voida sanoa, että jokin käsite ymmärretään tai ei ymmärretä, vaan lapsi ymmärtää eri käsitteet eri tavalla eri ikäisenä.

Laulaja (1990) on tutkinut pro gradu -työssään oppikirjojen välittämää jumalakuvaa. Hän toteaa oppikirjojen välittävän valoisaa ja turvallista kuvaa Jumalasta. Jumalan rakkaus ja anteeksiantamus ovat isällistä hyvyyttä ja läheisyyttä. Oppikirjoissa ei esitetä Jumalaa legalistisena, tuomitsevana, vaan lähes poikkeuksetta turvallisena ja hyvänä. Jumalaan turvautuminen esitetään yleisimmin hätätilanteessa rukoilemiseksi sekä pyyntöjen esittämiseksi. Laulaja on todennut, että uskonnon oppikirjat eivät esittele Jumalaa Antropomorfisessa muodossa, mikä johtuu Peruskoulun opetussuunnitelmassa vuonna 1971 esitetystä suosituksesta siitä, ettei oppikirjojen tule ruokkia lasten antropomorfisia käsityksiä Jumalasta. (Laulaja 1990, 120–121.)

Bumbarin (1991, 122–123, 129–131) mukaan ihmisellä on erilaisia tapoja tuntea ja tiedostaa Jumala. Hän nimeää ne poeettiseksi, käytännölliseksi, teoreettiseksi ja luovaksi tavaksi. kolmasluokkalaisella hallitsevin tapa on poeettinen, mikä tarkoittaa asioiden ymmärtämistä ja tiedon hankkimista tekemisen ja kokemisen kautta. Uskonnonopetuksessa ja uskontokasvatuksessa olisikin mietittävä, mitä puolta tiedosta halutaan korostaa. Esimerkiksi musiikilla, kuvilla ja kynttilöillä on opetuksessa oma merkityksensä. Niiden ei pitäisi olla vain koristeita vaan ne ovat yksi tapa edistää Jumalan kokemista.

Jyväskylän Normaalikoulun uskonnonopetussuunnitelman (2001) mukaan Raamatunkertomukset ovat oppiaineen perusaineksena. Kolmannella luokalla tämä tarkoittaa lähinnä Vanhan testamentin kertomusten läpikäymistä. Uuden testamentin kertomuksista vain vuoden juhlapyhiin liittyvät tapahtumat esimerkiksi joulu ja pääsiäinen ovat kolmannella luokalla käsittelyn kohteena. Muuten opetussuunnitelma korostaa avoimen ilmapiirin merkitystä ja lapsen kehitystason huomioimista uskonnollisten käsitteiden oppimisessa sekä musiikin mahdollisuuksia uskonnonopetuksen tukena. (Jyväskylän normaalikoulun opetussuunnitelma 2001.)

5 Kolmasluokkalaisen jumalakuva ja käsitys kuolemasta aiempien tutkimusten valossa

Ernest Harms oli ensimmäinen jumalakuvatutkija, joka käytti piirrosmenetelmää lasten jumalakuvan tutkimiseen. Tutkimukseen osallistui 3–18-vuotiaita amerikkalaisia lapsia ja nuoria. Harms erotti piirroksista kolme jumalakuvan kehitysvaihetta: 1) Satuvaihe: Jumalaa kuvataan sadunomaisin ja mielikuvituksellisin ilmaisuin 2) Realistinen vaihe: Jumalakuva muuttuu realistisemmaksi ja häntä kuvataan ympäristöstä ja uskonnonopetuksesta omaksutuin piirtein, 3)Yksilöllinen vaihe: Piirroksissa on suurta vaihtelua. Persoonalliset ja abstraktit ilmaukset. (Tamminen 1983, 20.)

Kalevi Tamminen tutki suomalaisten lasten ja nuorten elämänkysymyksiä ja uskonnollista kehitystä varsin mittavasti 1970 ja 1980 -luvuilla. Tammisen (1983a, 1983b) mukaan koulun alimmilla luokilla usko Jumalaan oli hyvin yleistä. Jopa 75–80 % 1.–3. -luokkalaisista kertoi uskovansa Jumalaan. Lisäksi lapset pitivät Jumalaa

turvallisena. Tammisen (1983b, 17) tutkimuksen mukaan oppilaat pitivät Jumalan parhaana ominaisuutena, "sitä että Jumala antaa ihmisille turvallisuutta". Kuitenkin hän on myös todennut, että jumalakuvassa tapahtuu muutos kielteiseen suuntaan juuri kolmannella luokalla. (Tamminen, 1991, 171.) Myös Frangén havaitsi tutkimuksessaan, että epäily ja kielteisyys Jumalaa kohtaan lisääntyivät iän myötä. Kuitenkin suomalaislapset uskoivat vankasti Jumalan olemassa oloon. (Frangén, 2001, 132.)

Tammisen mukaan ihmisenkaltaisuus ei ole edes peruskoulun alimmilla luokilla kovin leimallista. Oppilaiden arvio Jumala ihmisen näköisyydestä asteikolla "ei ihmisennäköinen – ihmisen näköinen" oli hiukan ihmisen näköisyyden puolella, mutta jo kolmasluokkalaisista lähtien lapset eivät olleet tästä asiasta yhtä varmoja kuin muista tutkimuksessa käytetyistä Jumalaan liittyvistä attribuuteista. (Tamminen 1983b, 19.) Tamminen on myös todennut, että kolmasluokkalaiset tytöt pohtivat poikia enemmän uskonnollisia asioita ja niiden eroja. Tammisen mielestä tämä johtuu siitä, että tyttöjen kehitys kulkee tässä iässä muutenkin poikia edellä. (Tamminen, 1983b, 188–193.)

Keskitalo (1987) tutki 4–6 -vuotiaiden jumalakuvaa teemahaastattelun avulla seurakunnanpäiväkerhossa. Tutkimuksessa ilmeni, että jumalakuva oli pääasiassa antropomorfinen. Jumalan ja Jeesuksen tehtävinä lapset pitivät suojelemista, auttamista, parantamista ja anteeksiantamista. Aineiston perusteella Keskitalo määritteli jumalakuvassa esiintyviä antropomorfisia piirteitä kahdella tavalla: 1) Jumala kuvailtiin antropomorfisesti ja Hänellä ajateltiin olevan tiettyjä inhimillisiä rajoituksia. 2) Jumala kuvailtiin antropomorfisesti, mutta Hänellä oli myös yli-inhimillisiä kykyjä ja piirteitä. Esikouluikäinen lapsen mielestä Jumala ja Jeesus tarkoittavat lähes samaa ja heidän ominaisuutensa ja tehtävänsä olivat hyvin samanlaiset. (Keskitalo, 1987, 119–122.)

Kurki, Suokas ja Tanskanen (1992) totesivat kuudesluokkalaisia koskevassa tutkimuksessaan jumalakuvan sisältävän sekä antropomorfisia että henkisempiä piirteitä. Kuitenkin käsitys Jeesuksesta oli kuudesluokkalaisilla epäselvä tai selkiytymätön.

Luomaranta ja Soininen (1993) tutkivat kolmasluokkalaisen Jumalakuvaa mm. piirrosten ja kirjoitusten avulla. Yleisesti kuva Jumalasta oli selkeä ja myönteі-

nen. Kolmasluokkalaiset luottivat Jumalaan ja uskoivat Hänen ohjaavan elämää. Jopa noin 84 %:ssa kirjoituksia ilmeni hyvä ja rakastava kuva Jumalasta. Tytöt ajattelivat Jumalan olevan jonkin verran anteeksi antavampi ja heillä oli persoonallisempi käsitys Jumalasta kuin pojilla. Myös luottamussuhde Jumalaan ja usko Jumalan johdatukseen oli tytöillä vahvempi, mutta kuitenkaan jumalakäsityksissä ei sukupuolten välillä ollut suuria eroja.

Luomaranta ja Soininen jakoivat piirrostehtävät kolmeen luokkaan: Jumalan antropomorfinen kuvaaminen, Jumalan symbolinen ja panteistinen kuvaaminen ja sellainen jossa Jumalaa ei kuvattu lainkaan. 52 % piirroksista oli sellaisia, joissa löytyi antropomorfisia piirteitä. 29 % piirsi ja noin 16 % kirjoitti Jumalan olevan taivaassa. (Luomaranta & Soininen 1993, 95–102.)

Frangén selvitti tutkimuksessaan ruotsalaisten ja suomalaisten lasten ja nuorten persoonallista elämänkatsomusta. Siihen sisältyy käsitys itsestä, ympäröivästä todellisuudesta, tuonpuoleisesta. Frangén jaotteli oppilaiden jumalakuvat antropomorfisuuden ja ei -antropomorfisuuden perusteella kolmeen luokkaan: 1) Antropomorfiset, joissa Jumala käsitetään inhimilliseksi hahmoksi, 2) antropomorfiset, joissa on mukana myös henkisiä ominaisuuksia sekä symbolismia ja 3) henkiset, joissa Jumalaa pidetään kokonaan henkisenä olentona. (Frangén 2000, 136.) Symbolista tai henkisempää käsitystä esiintyi selkeästi vähemmän kuin antropomorfista käsitystä. Frangén kuitenkin huomauttaa, että " oppilaat, jotka eivät käsitä Jumalaa antropomorfisesti, eivät kiinnitä huomiota Jumalan ulkomuotoon, vaan ennemminkin ominaisuuksiin ja ilmenemismuotoihin." (Frangén, 2000, 138.)

Huovila (1987) on tutkinut lasten ja nuorten Jumalakuvan kehitystä osana suurempaa Lasten ja nuorten uskonnollinen kehitys 2 -projektia. Yleisesti lapsilla ja nuorilla oli valoisa ja luottavainen kuva Jumalasta. Pojat arvioivat selkeästi tyttöjä enemmän Jumalan olevan kaikkivaltias, kun taas tytöt pitävät Jumalaa selvästi poikia enemmän turvallisuuden antajana. Kolmasluokkalaiset arvioivat Jumalan ominaisuuksista tärkeimmäksi turvallisuuden ja rikkomusten anteeksi antamisen. Huovilan mukaan koululaiset uskovat sitä enemmän Jumalan olemassa oloon, mitä enemmän he ovat käyneet pyhäkoulussa tai kerhoissa.

Uusi-Hakalan (1997) tutkimus osoitti viides – kuudesluokkalaisten uskovan hyvin voimakkaasti Jumalan olemassa oloon. Reilusti yli puolet oppilaista koki Jumalan olevan olemassa ja huolehtivan meistä. Oppilaat saivat halutessaan myös piirtää Jumalan. Piirustuksissa Jumalan antropomorfisuus korostui entisestään.

Tammisen tutkimuksessa oppilaiden käsityksiä taivaasta tutkittiin täydennysvirkkeiden avulla. " Ajattelen, että taivaassa..." virkkeeseen saatiin alaluokilla hyvin konkreettisia vastauksia, mutta ylemmille luokille mentäessä abstraktit vastaukset lisääntyivät. Kolmasluokkalaiset mainitsivat muita enemmän enkeleiden olemassa olosta. Tammisen mukaan yleinen kuolemanjälkeisen elämän kysely lisääntyy luokka-asteelta toiselle. Konkreettinen käsitys taivaasta on hyvin yleinen ala-asteella ja se säilyy pitkään jopa lukioasteelle saakka. (Tamminen, 1983a, 166-171.)

Tornberg (1987) on tullut Tammisen kanssa samaan tulokseen, että lasten ja nuorten käsitys taivaasta on varsin konkreettinen. Hän tutki 3–9 –luokkalaisten käsityksiä kuolemasta ja taivaasta. Torbergin mukaan kolmasluokkakaiset sijoittavat muita useammin Jumalan, Jeesuksen ja enkelit taivaaseen. Yleisesti tytöt ajattelivat pokia enemmän omaisten surua ja kaipaustunteita, kun taas pojat puolestaan keskittyivät hautaan, hautajaisiin ja siihen millaista on kuolla ja olla haudassa. Tornberg huomauttaa, että vieraan ja etäisen käsitteen määritteleminen johtaa usein konkreettiseen ajatteluun ja siksi konkreettisen taivaskäsityksen yleisyys oli tutkimuksessa odotettavaa.

Yleisesti kolmasluokkalaiset pitävät Jumalaa aikaisempien tutkimusten mukaan turvallisena ja hyvänä. Heidän uskonsa Jumalaan on vielä tässä vaiheessa vahva, mutta uskon on todettu heikkenevän iän myötä. Sukupuolten välillä on havaittu joitakin eroja. Tyttöjen on todettu pitävän Jumalaa enemmän turvallisuuden antajana ja heidän jumalakuvansa sisältävän hieman enemmän persoonallisia piirteitä, kun taas pojat pitävät Jumalaa enemmän kaikkivaltiaana. Kuitenkaan erot sukupuolten välillä eivät ole suuria.

Esikoululaisen jumalakuva on vielä voimakkaasti antropomorfinen, mutta kehityksen myötä kuva Jumalasta muuttuu henkisemmäksi. Tamminen (1983b) on todennut, ettei jumalakuvan ihmismäisyys ole kovin hallitseva tekijä kolmasluokka-

laisen jumalakuvassa, mutta muissa tutkimuksissa jumalakuva on ollut selkeästi antropomorfinen.

6 Tutkimuksen lähtökohdat

6.1 Tutkimusongelmat

Tämä tutkimuksen tarkoituksena on selvittää kolmasluokkalaisen eli 9–10 –vuotiaan lapsen uskonnollista ajattelua sekä käsitystä Jumalasta ja kuolemasta. Tutkimuksessa tarkastellaan uskonnollisuutta nimenomaan uskonnollisten käsitteiden ja ajattelun kehittymisen kannalta. Lähtökohtana on lapsi ja hänen persoonalliset ominaisuutensa ja ajattelunsa.

1.Millainen on kolmasluokkalaisen kuva Jumalasta?
a) Esiintyykö kuvissa legalistisia ja antropomorfisia piirteitä?
b) Onko tyttöjen ja poikien jumalakuvissa eroja?
2. Mitä Jumala kolmasluokkalaisen mielestä tekee?
3. Kokeeko lapsi Jumalan läheiseksi?
4)Millainen on lapsen käsitys kuolemasta ja kuolemanjälkeisestä elämästä?
5)Miten lasten käsitykset Jumalasta ja kuolemasta liittyvät toisiinsa?

6.2 Tutkimusjoukko

Tein tutkimukseni päättöharjoittelun yhteydessä kolmannessa luokassa Jyväskylän Normaalikoulussa. Tarkoituksenani oli, että koko luokka eli 21 oppilasta osallistuisi tutkimukseen. Kaikki piirsivät, mutta kahden lapsen vanhemmat eivät antaneet lupaa haastatteluun. En käyttänyt näiden oppilaiden ' piirustuksia, koska kuvien tulkinta jää

oman näkemykseni varaan eikä vastaa välttämättä lapsen tarkoitusta. Näin ollen tutkimuksen otoskooksi tuli 10 tyttöä ja 9 poikaa.

Kolme oppilaista on tullut luokkaan jälkikäteen, mutta muut ovat olleet samassa luokassa ensimmäisestä luokasta lähtien, joten heillä ovat uskonnon opetuksessa samat lähtökohdat. Seurasin luokan uskonnonopetusta kaksi viikkoa ennen tutkimuksen suorittamista. Oppilaat käsittelivät uskontotunneilla ensin pääsiäisen tapahtumia ja juuri ennen tutkimusta Vanhan Testamentin kertomuksia mm. kultaisesta sonnista. Kolmannen luokan opetussuunnitelman mukaisesti opetuksessa käsitellään Vanhan Testamentin kertomuksia sekä juhlapyhistä joulun ja pääsiäisen tapahtumat. (Jyväskylän normaalikoulun opetussuunnitelma 2001.)

6.3 Tutkimusmenetelmä

Jumalakuvan tutkimisessa on käytetty hyvin erilaisia menetelmiä, sekä strukturoituja että strukturoimattomia. Elkind on havainnut, että täysin strukturoidut testit eivät ole juuri paljastaneet iänmukaisia kehityseroja lasten jumalakuvissa. Sen sijaan strukturoimattomien testien pohjalta on pystytty luomaan selviäkin kehitysvaiheita. Niiden onkin todettu mittaavan enemmän lapsen spontaania ajattelua kun taas strukturoidut testit mittaavat enemmänkin oppimista. (Tamminen 1983a, 5, 182.)

Tässä tutkimuksessa käytettiin menetelminä käytettiin piirtämistä ja haastattelua. Haastattelu oli puolistrukturoitu teemahaastattelu, jossa käsiteltävät teemaalueet olivat etukäteen mietitty. Puolistrukturoitu haastattelu valittiin , jotta lasten käsitykset pääsisivät esille sellaisinaan, mutta haastattelut olisi verrattavissa keskenään ja tulokset verrattavissa aiempiin tutkimustuloksiin.

6.3.1 Piirtäminen

Kolmasluokkalaiselle piirtäminen on yleensä mieluista eikä piirtäminen rajoita ajattelua teknisillä seikoilla kuten esimerkiksi kirjoittaminen. Lisäksi hengellisten asioiden käsitteellistäminen ja pukeminen sanoiksi on vaikeaa myös aikuisille. Ohje piirtämiseen oli " Piirrä kuva Jumalasta". En halunnut antaa vihjeitä siitä millaisia ku-

vista odotin vaan halusin lasten täysin itsenäisesti ja ilman virikkeitä piirtävän kuvan. Piirtäminen tapahtui kuitenkin uskontotunnilla, joten lapset olivat tietyllä tavalla valmiiksi orientoituneita käsittelemään mielessään uskonnollisia asioita. Joillekin lapsille piirtämisen aloittaminen oli kuitenkin hankalaa ja esiin nousi jopa muutamia kommentteja siitä, ettei Jumalaa saa kuvata. Lapset olivat edellisellä tunnilla käsitelleet Raamatun kertomusta kultaisesta sonnista sekä siitä, miten Jumala suuttui ihmisille. Toisille myös islamin uskonnon sääntö Allahin kuvaamisesta oli tuttu. Kävimme yhdessä lyhyen keskustelun, siitä että kristinuskon Jumalaa voi kuvata ja, että sitä tehdäänkin paljon kirkkotaiteessa.

Piirros toimi haastattelun pohjana. Mielestäni lapsen on helpompi kertoa abstrakteista käsitteistä konkreettisen asian avulla sekä tutkijan tehdä kysymyksiä lapsen oman tuotoksen pohjalta. Piirros toimi samalla myös eräänlaisena orientoitumisena aiheeseen, sillä se piirrettiin haastatteluja edeltävänä päivänä. Haastattelun yhteydessä lapsilla oli myös mahdollisuus täydentää kuvaansa tai kertoa miten sitä olisi halunnut muuttaa.

6.3.2 Haastattelu

Tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Tämä on puolistrukturoitu haastattelun muoto, josta Hirsjärvi ja Hurme (2000) käyttävät nimitystä teemahaastattelu. Patton (1990) käyttää tämäntapaisesta haastattelun muodosta nimitystä " the general interview guide approach". Hirsjärvi ja Hurme (2000, 48) pitävät teemahaastattelua puolistrukturoituna menetelmänä siksi " että yksi haastattelun aspekti, haastattelun aihepiirit, teema-alueet, on kaikille sama." (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.) Menetelmä puuttuu kuitenkin strukturoidulle haastattelulle tunnusomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys. Muissa puolistrukturoiduissa haastattelumenetelmissä kysymykset ovat kaikille samat. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

Lapsen jumalakuvaa on useaan otteeseen tutkittu strukturoiduilla menetelmillä mm (Tamminen 1981, 1983a). Niiden ongelmana on usein ollut, etteivät ne anna välttämättä kovin syvällistä kuvaa lapsen jumalakäsityksestä ja persoonalliset näkemykset jäävät piiloon. Henkilökohtaisen haastattelun tarkoituksena oli syventää

tutkijan käsitystä lapsen ajattelusta. Haastattelun teemat ja tietyt kysymykset mietittiin valmiiksi, mutta kysymysten muotoa ja järjestystä muuteltiin tilanteen vaatimalla tavalla. Haastattelu valittiin menetelmäksi myös siksi, että lapsella on enemmän mahdollisuuksia tulkita kysymyksiä ja se sallii täsmennykset ja lisäkysymykset, jos hän ei ymmärrä. Myös haastattelijalla on mahdollisuus syventää käsitystään ja tarttua mielenkiintoisiin asioihin ja yksityiskohtiin. (Hirsjärvi & Hurme, 1985, 15.)

6.3.3 Kolmasluokkalaisen haastattelu

Lasten haastattelussa on syytä kiinnittää huomiota erityisesti kolmeen asiaan: Kieleen, lapsen keskittymiskykyyn ja tutkijan ja lapsen suhteeseen (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48–49).

Haastattelussa käytetyllä kielellä on aina suuri merkitys lopputulokseen. Lasta haastateltaessa tämä korostuu entisestään. Tutkijan on puhuttava "samaa kieltä" haastateltavan kanssa. Lapsi ajattelee ja hahmottaa tutkittavia ilmiöitä omista lähtökohdistaan ja käsitteistään käsin. Lasta haastateltaessa ei tutkijan pidä olettaa, että lapsi tuntee käsitteitä. Aikuisesta itsestään selvät käsitteet eivät ole niitä välttämättä lapselle. Kielellinen valmius, kommunikaatiokyky ja -tyyli vaihtelevat eri henkilöillä. Sanojen konnotaatiot eli sivumerkitykset ovat myös eri ihmisille erilaisia. Tutkijan on oltava selvillä siitä, miten kulloisessakin tilanteessa tietyt asiat ymmärretään. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 53, 129–131.)

Jotta lapsi ymmärtää kysymyksen, tulisi kysymysten olla mahdollisimman lyhyitä ja niiden rakenteeseen onkin syytä kiinnittää huomiota. Lapsilla on myös tapana vastata kyllä tai ei, vaikka he eivät tietäisikään vastausta. Tutkijan on varmistettava, että lapsi on ymmärtänyt kysymyksen oikein esimerkiksi kysymällä samaa asiaa uudestaan eri muodossa. Myös "en tiedä" vastaukset ovat ongelmallisia. Hirsjärven ja Hurmeen (2000) mukaan ne voivat johtua siitä, ettei lapsi ymmärrä kysymystä tai että hän luulee, ettei haastattelija halua kuulla vastausta. Turvallinen ja vapautunut ilmapiiri ehkäisee myös tämän kaltaisia tilanteista. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48–49, 129–131.) Tässä tutkimuksessa oppilaantuntemuksesta oli selkeästi hyötyä. Olin työskennellyt ennen haastattelua lasten kanssa useita viikkoja, joten tur-

vallisen ja avoimen ilmapiirin luominen onnistui hyvin. Osa lapsista jännitti silminnähden haastattelua, mutta rentoutui pikku hiljaa haastattelun myötä. Tällaisissa tapauksissa palasin vielä alkukysymyksiin haastattelun lopussa. Lisäksi tiesin milloin "en tiedä" ei ollut lapsen totuuden mukainen vastaus. Joskus se on hyväksyttävä vastaukseksi, sillä kaikilla ei ole käsitystä tämän kaltaisesta vaikeasta asiasta, eikä uskonasioita välttämättä pysty tietämäänkään. Osalle oppilaista "en tiedä" oli kuitenkin ensimmäinen ja helpoin vastaus, mutta jonka takaa sai lisäkysymyksillä tai "koukkaamalla" esiin hedelmällisiä asioita.

Hirsjärven ja Hurmeen mukaan (2000, 130) lapsen keskittymiskyvyllä on myös ratkaiseva merkitys haastattelun toteutuksessa. Mitä pienempi lapsi on, sitä lyhyemmän ajan hän jaksaa keskittyä. Siksi haastattelun tulee olla lyhyt, 15–20 minuuttia on yleisesti suositeltava aika lasta haastateltaessa. Lisäksi haastatteluympäristön tulisi olla mahdollisimman neutraali, sillä muuten lapsen huomio saattaa keskittyä aivan vääriin asioihin.

6.3.4 Tutkimuksen luotettavuus

Pattonin (1990,461) mukaan tutkimuksen luotettavuus koostuu käytetystä tutkimusmenetelmästä ja analyysitavoista, tutkijan toiminnasta sekä tutkimuksen tarkoituksesta ja siihen liittyvistä tekijöistä mm. tutkimusongelmista. Käytettäessä haastattelua tutkimusmenetelmänä korostuu haastattelijan kokemus ja taidot olennaisesti tutkimuksen luotettavuutta tarkastellessa. Tutkijan sosiaaliset ja kielelliset valmiudet ohjaavat haastattelun kulkua ja jopa tutkijan ulkonäkö ja käyttäytyminen vaikuttavat haastateltavien reaktioihin ja vastauksiin. Tällöin voidaan todeta, että haastattelututkimuksen reliaabelius koskee pikemminkin tutkijan toimintaa ja sitä kuinka luotettavaa tutkijan analyysi aineistosta on. On tärkeää, että koko aineisto on otettu huomioon ja litteroitu oikein sekä se, että tulokset heijastavat tutkittavien ajatuksia niin pitkälle kuin mahdollista. Lisäksi aineiston laadun takaamiseksi on huolehdittava siitä, että tekninen välineistö kuten nauhurit ja kasetit ovat kunnossa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 184, 189; Patton 1990, 472–476.)

Tässä tutkimuksessa haastattelijan rooli muodostui näkyväksi. Luotettavuutta pyrittiin parantamaan haastattelun huolellisella suunnittelulla ja purkamalla haastattelut mahdollisimman nopeasti, mitä myös Hirsjärvi ja Huttunen suosittelevat (Hirsjärvi & Huttunen 2000, 184). Laadullisesti haastattelut ja litteroinnit onnistuivat hyvin. Paikka paikoin täsmennyksiä ja lisäkysymyksiä olisi voinut tehdä, mutta haastattelun ilmapiirin ja tarkentavien kysymysten voidaan katsoa nostavan tutkimuksen validiteettia.

Tynjälän (1991) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuuden perinteisinä arviointi kriteereinä on käytetty sisäisen ja ulkoisen validiteetin, reabiliteetin ja objektiivisuuden käsitteitä. Reliabiliteetilla tarkoitetaan laadullisessa aineistossa sitä, kuinka luotettavaa on tutkijan analyysi. Uusintamittauksella voidaan tarkistaa missä määrin tutkimustulokset pysyvät muuttumattomina jos tutkimus toistettaisiin samoissa olosuhteissa. (Hirsjärvi & Huttunen 2000, 184.) Tynjälä (1991, 391) puhuu mieluummin tutkimustilanteen arvioinnista. Tutkijan on otettava huomioon ulkoisten tekijöiden lisäksi myös tutkimuksesta itsestään johtuvat tekijät. Koska haastattelu tilanne on vuorovaikutusta haastattelijan on myös otettava huomioon ns. yhteisrakentamisen käsite. Haastattelutilanteessa luodaan vuorovaikutuksen kautta myös uusia ja yhteisiä merkityksiä ja haastattelutilanne toimii tiedostamisprosessina, jolloin asioita nousee tietoisuuteen haastattelun kuluessa. Lisäksi tutkimuksen kuluessa voi ilmetä eri syistä johtuvaa vaihtelua esimerkiksi haastattelutekniikan oppiminen. Tällöin vastausten samana pysymistä ei voida pitää luotettavuuden osoittimina vaan pikemminkin voidaan puhua tutkimustilanteen arvioinnista, jossa edellä mainitut tekijät on otettu huomioon. Tämän tutkimuksen kuluessa joissakin haastatteluissa ilmeni, ettei uskonnollisten käsitteiden pohtiminen ollut kaikille lapsille tavallista ja, että lapset pohtivat ja työstivät niitä haastattelun yhteydessä. Tutkijan vaikutusta pyrittiin vähentämään ennalta mietityillä teemoilla.

Laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää ns. triangulaation käsitettä tutkimuksen luotettavuuden ja sisäisen validiteetin lisääjänä. Sillä tarkoitetaan eri metodien, lähteiden, teorioiden ja jopa tutkijoiden "kierrätystä" ja käyttöä tutkimuksessa monipuolisten ja luotettavien tulosten saamiseksi. Eri metodien käyttö samassa tutkimusongelmassa tuottaa laajempaa tietoa kuin vain yhtä menetelmää käytettäessä

eikä hyvin erilaisilla menetelmillä ole todennäköisesti samanlaisia vääristymiä.. Kuitenkin on otettava huomioon, ettei erilaisten tutkimusmenetelmien käyttö tuota automaattisesti ristiriidatonta tietoa. (Tynjälä 1991, 392–393; Eskola & Suoranta 1998, 69–74.) Tässä tutkimuksessa käytettiin kahta hyvin erilaista menetelmää; piirtämistä ja haastattelua. Haastattelussa lapset ilmaisivat käsityksiään sanallisesti ja piirustuksissa sanattomasti. Huomioitavaa on, että molemmat menetelmät tuottivat yhdenmukaisia tuloksia ja haastattelujen pohjalta muodostetut luokat muodostuivat myös piirustusten luokiksi. Tynjälä (1991) käyttää sisäisen validiteetin käsitteen sijasta tutkimuksen vastaavuutta. "Tutkijan on osoitettava, että tutkimuksen tuottamat rekonstruktiot tutkittavien todellisuuksista vastaavat alkuperäisiä konstruktioita."(Tynjälä 1991 390). Koska tässä tutkimuksessa lasten ajatukset ja käsitteet haluttiin tuoda esiin sellaisenaan, säilytettiin lasten kieli ja ajatukset mahdollisimman alkuperäisessä muodossa.

Hirsjärvi & Huttunen (2000, 189) korostavat sitä, että tutkijan täytyy pystyä perustelemaan se, minkä takia hän on luokitellut ja kuvannut tutkimuskohdetta valitsemallaan tavalla. Tästä he käyttävät nimitystä rakennevalidius. Tässä tutkimuksessa luokittelut perustuvat kirjallisuuden, aiempien tutkimusten ja haastattelujen pohjalta nousseisiin teemoihin.

6.3.5 Aineiston analyysi

Aineiston jäsentämiseksi nimesin oppilaat aakkosjärjestyksen mukaan koodinumeroilla. T tarkoittaa tyttöä ja P poikaa. Laadullisessa tutkimuksessa koko tutkimusprosessi on osa tuotosta. Analysointi alkaa usein kuitenkin jo haastattelu tilanteessa. Kun tutkija toimii itse haastattelijana, kuten tässä tutkimuksessa, pystyy hän erottelemaan jo haastattelutilanteessa toistuvia teemoja tai erityistapauksia. Kvantitatiiviseen aineiston analyysin verrattuna haastattelun analysoinnin erityispiirteenä on sen säilyttäminen lähellä alkuperäistä kontekstia. Sanallinen muoto, jopa aivan alkuperäinen, säilyy koko tutkimuksen ajan. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 136.)

Dey (1993, 31) kuvaa kvalitatiivisen aineiston analyysia kolmivaiheisena prosessina, johon kuuluvat olennaisesti kuvaus, luokittelu yhdistely (Kuvio 2).

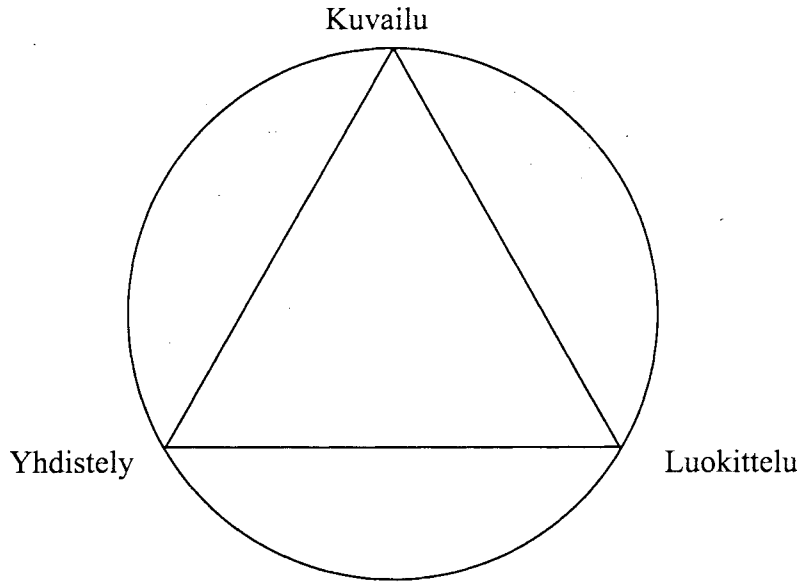

KUVIO 2. Kvalitatiivisen aineiston kolmivaiheinen prosessi

Aineiston kuvaileminen on koko analyysin perusta. Sillä tarkoitetaan henkilöiden, tapahtumien tai kohteiden ominaisuuksien ja piirteiden kartoittamista ja kuvaamista.. Kuvatessaan ilmiöitä ja haastateltavien ajatuksia tutkijan on rajattava kuvausta siten, että vain selityksen kannalta olennaiset tekijät tuodaan esiin. On myös harkittava, miten yksityiskohtaisesti näitä tietoja tarkastellaan. Jotta voitaisiin tutkimuksen kannalta olennaisen laajempaa sosiaalista ja historiallista kontekstia, on asiayhteyttä kuvaava tieto tärkeää. Dey (1993) toteaakin, että kontekstilla on suuri osa merkitysten ymmärtämisessä. Merkitys voidaan ymmärtää oikein vain jos konteksti on ymmärretty oikein. Tässä tutkimuksessa laajempaa kontekstia edustaa psykologinen ja sosiaalipsykologinen käsitys lapsen uskonnollisesta kehityksestä sekä myös uskonnonopetuksen viitekehys.

Myös aineiston luokittelu on olennainen osa analyysia. "Se luo pohjan tai kehyksen, jonka varassa haastatteluaineistoa voidaan myöhemmin tulkita sekä yksinkertaistaa ja tiivistää."(Hirsjärvi & Huttunen 2000, 147). Patton (1990) puhuu aineiston tärkeimpien sisältöjen, ns. primary patterns, löytämisestä ja niiden kategorioimisesta. On siis kyse päättelystä, jonka avulla tutkija järjestää aineistoaan. Tutkija

voi aineistoa analysoidessaan käyttää joko induktiivista tai abduktiivista päättelyä. Induktiivisessa lähestymistavassa lähtökohtana on aineisto. Tutkimusmenetelmä voi toimia luokittelun pohjana siten, että teemahaastattelun osat ovat jo karkeita alustavia luokkia.(Hirsjärvi & Huttunen 2000, 136–137, 149.)

Kvalitatiivisia tapoja analysoida haastattelua on monia. Oman aineistoni analyysin kannalta olennaisiksi nousivat laskeminen, teemoittelu ja yhteyksien tarkastelu. Hirsjärven ja Hurmeen (2000) mukaan laskeminen tarkoittaa yksinkertaisuudessaan konkreettista laskemista eli sitä kuinka monta kertaa tietty ilmiö esiintyy aineistossa. Teemoittelulla tarkoitetaan aineiston analyysissä sitä, että aineistosta etsitään sellaisia piirteitä, jotka ovat yhteisiä useammalle haastateltavalle. Haastatteluaineistosta esiin nousevien piirteiden tarkastelu suhteessa toisiinsa on myös tulkinnan kannalta olennaista. Tyypittelyllä tarkoituksena on ryhmitellä tapaukset tiettyjen yhteisten piirteiden perusteella.(Hirsjärvi & Hurme 2000, 171–174.)

Tässä tutkimuksessa on käytetty induktiivista lähestymistapaa, jolloin haastattelut on analysoitu haastattelun teemojen sekä aineistosta esille nousseiden yhtäläisyyksien mukaan. Analysoinnissa luokiksi muodostuivat:

- Jumala ulkonäkö ja ominaisuudet
- Jumalan olemassa olo ja toiminta,
- Jumalan olinpaikka
- Jumalan ja Jeesuksen yhteys
- Lapsen käsitys kuolemasta ja taivaasta
- Jumalan ja kuoleman yhteys.

Huomioitavaa on, että analyysissä esiin tulleet teemat pohjautuvat viime kädessä aina tutkijan tulkintoihin haastateltavien sanomisista (Hirsjärvi & Hurme 2000, 173).

7 Tulokset

7.1 Jumalakuva piirroksissa

Piirrosten analysoinnin aloitin jaottelemalla piirrokset kolmeen luokkaan puhtaasti sen mukaan, mitä niihin oli piirretty. Ensimmäinen luokka (Liite 4) on ihmismäiset piirrokset, joissa Jumala on kuvattu selkeästi ihmiseksi maan päällä. Ne olisivat voineet olla myös lasten omia kuvia. Näitä kuvia löytyi aineistosta kolme. Näistä kaksi oli poikien (P5, P8) ja yksi tytön (T3).

Toinen luokka muodostui piirroksista, joissa Jumalaa ei kuvattu ihmiseksi tai edes ihmishahmoiseksi vaan ne olivat selkeästi abstrakteja (Liite 5). Kaksi lasta (T8, P6) kuvasivat Jumalan jonkinlaisena pilvenä. Yksi tyttö (T7) piirsi keltaisella liituvärillä valon, jossa kuvastui eräänlainen enkelihahmo.

Kolmanteen luokkaan jaoin piirustukset, joissa Jumala kuvattiin ihmishahmoisena taivaassa. Näitä piirustuksia oli 12 ja piirustukset erosivat selkeästi ensimmäisen luokan piirustuksista ympäristönsä puolesta. Lisäksi niissä oli joitakin raamatullisia ja henkisiä piirteitä. Näiden piirteiden perusteella luokkaa voidaan jakaa pienempiin osiin. Yhden ryhmän muodostavat piirustukset, joissa Jumalalle piirrettiin sädekehä (Liite 6). Nämä neljä olivat kaikki olivat tyttöjen piirtämiä (T4, T6, T9, T10). Toisen ryhmän muodostivat hallitsijamaiset piirustukset. Jumalalle piirrettiin jonkinlainen hallitsijan sauva, joka oli joko salama tai paimensauva (Liite 7). Näistä kaksi oli tyttöjen (T1, T2) ja neljä poikien (P1, P2, P4, P9). Piirustuksista voi erottaa myös selkeästi raamatunajan pukeutumisen mukaisia piirteitä. Kahdeksassa kuvassa Jumala kuvattiin pitkässä vaaleassa puvussa. Näistä kuusi oli tyttöjen ja kaksi poikien.

Aineiston pohjalta muodostuneiden kolmen luokan lisäksi aineistossa oli yksi piirustus, jota ei pystytty liittämään mihinkään edellä mainittuun luokkaan. Siinä Jumala oli piirretty leijumaan aasin ja palmun yläpuolelle suuren tähden viereen. Jumalalla oli vaalea pitkä puku ja enkelin siivet. Tietyllä tavalla siinä kuvastui Jumalan henkisyys, mutta paikkana oli kuitenkin maa. Piirustus poikkesi niin paljon edellisistä, että se muodosti oman luokkansa.

7.2 Jumalakuva haastatteluissa

7.2.1 Jumalan ulkonäkö

Jumalan ulkonäköä haastattelussa tutkittiin kysymyksillä " Mikä tai kuka on Jumala" ja "Voiko Jumalan ulkonäköä jotenkin kuvailla ". Yleisesti tytöt kuvasivat Jumalaa monisanaisemmin kuin pojat. Pojat vastasivat useasti kysymykseen yhdellä sanalla kun taas tytöt kuvailivat Jumalaa monin adjektiivein.

Lasten jumalakuvaa on aiempien tutkimusten mukaan (Frangen 2000, Luomaranta & Soininen 1993, Keskitalo 1987) hallinnut Jumalan antropomorfisuus eli ihmisenkaltaisuus. Haastattelussa esiin nousseiden asioiden sekä myös aiempien tutkimusten perusteella jaoin lasten käsitykset Jumalasta neljään luokkaan.

1. Antropomorfinen käsitys Jumalasta

Lapsen käsitys Jumalasta on hyvin konkreettisesti sidoksissa ihmiseen ja tämän toimintaa. Lapsi ajattelee Jumalan olevan tavallinen ihminen, joka on kuollut ja on siksi taivaassa. Aineistosta kahden oppilaan, yhden tytön (T3) ja yhden pojan (P5) jumalakäsitykset määriteltiin kuuluviksi antropomorfiseen luokkaan. Tunnusomaista molemmille tapauksille oli myös Jumala ja Jeesuksen yhdistyminen. Keskitalo (1987) on todennut että, esikouluikäisten jumalakuvalle on tyypillistä vahva antropomorfisuus. Lisäksi esikoululaisten mielestä Jumala ja Jeesus tarkoittavat lähes samaa ja heidän ominaisuutensa ovat hyvin samanlaiset. Näin ollen voidaan sanoa, että tähän luokkaan sijoitettujen lasten jumalakuvat ovat osin kehittymättömiä ja muistuttavat esikouluikäisten jumalakuvia.

Tyttö (T3) piti Jumalaa täysin ihmisen kaltaisena, mutta ajatteli tämän nyttemmin kuolleen. Hänen käsityksensä Jumalasta oli osittain ristiriitainen. Hän yhdisti Jumalassa sujuvasti Jeesuksen ja Mooseksen ja siksi Hän ajatteli Jumalan olevan israelilainen

- Millainen Jumala on?
- Ihminen

- Minkälainen ihminen?
- Kiltti
- Onks se ihan tavallinen ihminen?
- On
- Mitä se tekee?
- Kävelee

- Minkä takia sä ajattelet et sillä on parta?
- No kun siinä videossakin siinä missä näytetään kun ne pakenee sieltä, niin sillä on siinäkin parta?
- Joo. Ketä sieltä pakenee sieltä Egyptistä?
- Israelin kansa
- Ja Jumala on niiden joukossa siellä?
- Niin, se johtaa sitä.
- No onks tuo Jumala mies vain nainen?
- Mies
- Entäs minkä takia se on noin ruskee?
- No kun se on kulkenu niin paljon ja israelilaiset on erivärisiä kun me.
- Siis Jumala on israelilainen?
- Niin mun mielestä. Ei ku en mä muista missä se synty. Jossain kuitenki.

(T_3)

Myös yksi pojista (P8) piti Jumalaa aivan ihmisen kaltaisena, joka eli aikaisemmin maan päällä ja joka ristiinnaulittiin ja meni taivaaseen. Hän sekoittaa selkeästi Jeesuksen ja Jumalan.

- No onks Jumala ihminen vai joku muu?
- Ihminen
- Ihan tavallinen
- Niin
- No minkälainen Jumala sun mielestä on?
- Ihan tavallisen ihmisen kokone ja näköne.
- No mitä se tekee?
- Auttaa toisia ihmisiä.

(P_5)

2. Antropomorfinen käsitys Jumalasta, joka sisältää myös yli-inhimillisiä piirteitä.

Lapsi ajattelee Jumalan olevan ihmismäinen, mutta Häneen liitettiin joitakin yli-inhimillisiä piirteitä kuten "osaa parantaa" tai " on näkymätön". Suurin osa eli 68,4 % kolmasluokkalaisten jumalakäsityksistä sijoittui tähän luokkaan.

Seitsemän pojista kertoi Jumalan olevan ihminen, jolla on jokin erityinen ominaisuus. He kuvasivat Jumalaa ihmisen näköiseksi mutta Hän eroaa ihmisestä esimerkiksi siinä, ettei asu maapallolla tai, että hän osaa parantaa ihmisiä

- Onks se sun mielestä ihminen vai joku muu?
- Joku
- Miltä se näyttää?
- Vähän ihmiseltä
- Millä tavalla se sitten eroaa ihmisestä?
- No se ei asu maapallolla

(P_9)

Kuusi kymmenestä tytöstä sanoi Jumalan olevan ihminen ja viisi heistä kertoi Jumalan olevan parrakas mies. Kaksi tytöistä, jotka sanoivat Jumalan olevan ihminen eivät kuitenkaan osanneet määritellä, onko Jumala mies vai nainen.. Jumalan voitiin kuitenkin tulkita eroavan ihmisestä jollakin tavoin. Hänen mainittiin olevan näkymätön, suurempi kuin ihminen tai aaveen kaltainen.

- No miten kuvailisit Jumalan ulkonäköä?
- Se on semmonen
- Mimmonen?
- Se on semmonen ihminen tai joku
- Ihminen?
- Niin
- Onks se ihan tavallinen ihminen?
- Ei
- No mitäs erityistä siinä on?
- Se on paljon suurempi
- Millä tavalla?
- Jotenkin vain
- Onks se niiku kooltaan suurempi vai jotenkin muuten?
- Kooltansa ja muutenkin

(T_6)

- Onks se ihan samanlainen kun ihminen?
- Ei
- Mitäs eroa siinä on?
- Se on näkymätön

(T_1)

3. Henkinen käsitys Jumalasta

Lapsi ajattelee Jumalan olevan henkinen olento. Jumalassa saattaa olla antropomorfisia piirteitä, mutta lapsi tietää niiden oleva vertauskuvallisia. Kahden tytön jumalakuva sijoittui tähän luokkaan. Tytöt ajattelivat Jumalan olevan jotakin muuta kuin ihminen. Toinen (T8) näistä kuvasi Jumalaa pilveksi. Hänen käsityksensä Jumalasta oli muuten hyvin legalistinen ja tietyllä tavalla siihen sisältyi myös sadunomaisia piirteitä, mutta ne eivät kuitenkaan olleet hallitsevia. Hänen käsityksensä oli kuitenkin persoonallinen ja siksi hänet sijoitettiin tähän luokkaan Toisella tytöistä (T7) oli ylivoimaisesti henkisin ja kristinuskonomaisin käsitys Jumalasta. Hän sanoi Jumalan olevan ihmishahmoinen. Hänen käsityksensä Jumalasta oli tässä suhteessa kuitenkin muita kehittyneempi. Hän ymmärsi Jumalalan antropomorfisen luonteen ja perusteli sitä Raamatun käsityksellä.

> - Ajatteletko sä et Jumala on jonkinlainen ihminen?
> - No ei oikeestaan mut ihmishahmonen kuitenkin. Sehän on luonu ihmisen omaksi kuvakseen. Ainakin sillee on sanottu raamatussa. Niin oikeestaan ei kauheesti mutta tossakin on vähän ihmishahmoa."
>
> (T7)

4. Epävarma käsitys Jumalasta.

Lapsella ei ole selkeää käsitystä Jumalasta tai se on hyvin ristiriitainen. Hän ei osaa selittään Jumalan olemassa oloa tai toimintaa. Tyypillinen vastaus " en tiedä" tai " en ole ajatellut asiaa" Yksi pojista (P6) ja yksi tytöistä (T5) eivät osanneet kertoa Jumalasta oikeastaan mitään. Poika suhtautui uskontoon yleisesti hyvin negatiivisesti ja hänen käsityksensä Jumalasta oli varsin hatara ja sekava. Molemmat kuitenkin arvelivat Jumalan kuitenkin olevan " ehkä ihminen".

Taulukkoon 1 on koottu jumalakuvien luokat ja niiden esiintyminen oppilaiden haastatteluissa. Sukupuolten väliset erot eivät ole suuria, mutta huomioitavaa on, ettei pojilla esiinny henkisempää jumalakäsitystä lainkaan.

TAULUKKO 1. Oppilaiden jumalakäsitykset luokittain

	Antropomorfinen käsitys Jumalasta	Antropomorfinen käsitys Jumalasta, jossa on myös yli-inhimillisiä piirteitä	Henkisempi käsitys Jumalasta	Epävarma käsitys
Tytöt	1	6	2	1
Pojat	1	7	-	1
Yhteensä	2	13	2	2
%	10,5%	68,4%	10.5%	10,5%

Goldmanin (1964) tutkimuksen mukaan, kolmasluokkalaiselle on tyypillistä kuvitella Jumala tässä vaiheessa ihmiseksi, jolla on palestiinalainen vaatetus ja, joka toimii ihmisen tavoin. Jeesus kuvataan usein maalauksissa juuri tämän kaltaisessa vaatetuksessa. Pitkä vaalea kaapumainen vaate on myös paimentolaisilla, jotka esiintyvät Vanhan testamentin kertomuksissa. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että kuvataiteella on varsin paljon merkitystä varsinkin tyttöjen jumalakuvaan. Kuusi tytöistä kertoi, että Jumalalla on pitkä vaalea puku. Pojista vain kaksi liitti Jumalaan pitkän vaalean puvun. Tällainen raamatunajan pukeutumistyyli näkyi myös näiden lasten piirustuksissa.

- No mitäs sä oot piirtänyt sille?
- No parran ja oo ja kepin ja tommoset sandaalit
- Miten sä ajattelet et sillä on tommoset vaatteet päällä?
- No ainakin ne jotka on siellä autiomaassa niin niillä, ni sit mä piirsin semmoset.
- Joo eli ketkä siellä autiomaassa vaeltaa?
- Kaikkia paimenia ja sitten jotakin miehiä tai naisia
- Onks Jumala sit joku paimen vai?
- En mä tiedä. Se on vaan Jumala

(T_1)

- Voisitko sä jollakin sanoilla kuvailla Jumalan ulkonäköö?
- Aina sillä on valkoset vaatteet.
- Mitäs muuta? Missä sillä on valkoset vaatteet?
- Oli sillo entis aikaan,sillo ku Jeesuskin eli.

(P_8)

7.2.2 Jumalan ominaisuudet

Lapset kuvasivat Jumalaa yleensä myönteisesti Varsinkin tytöt liittivät Jumalaan hyvin positiivisia ilmaisuja. Tavallisesti Jumala kuvattiin kiltiksi ja ystävälliseksi ja auttavaiseksi.

- Millainen Jumala on?
- Ystävällinen.
- Kenelle se on ystävällinen?
- Ihmisille

(T_5)

- Se ainakin hymyilee noin kauniisti. Minkä takia?
- Ni mä vaan piirsin. En mä voinu kuvitella Jumalaa vihasena
- Mitäs nämä on?
- Ne on sydämmiä. Ne tulee niistä salamoista. Ne on vaikka sen käsiä.
- Sillä on aika monta kättä sitten?
- Niin monta auttavaa kättä

(T_8)

Myös pojat liittivät Jumalaan myönteisiä ilmaisuja, tosin ei yhtä myönteisiä kuin tytöt. Pojat pitivät Jumalaa kilttinä ja iloisena sekä ystävällisenä. Häneen liitettiin myös sanoja voimakas, rohkea ja reilu. Tyttöjä enemmän pojat pitivät Jumalaa kuninkaana tai taivaan valtiaana. Tammisen (1996, 173–175) mukaan pojat pitävät Jumalaa tyttöjä enemmän suurena ja voimakkaana.. Tässä tutkimuksessa vain kaksi lasta mainitsi Jumalan voimista. Heistä toinen oli tyttö ja toinen poika.

- Mikä se Jumala on?
- Kuningas
- Kenen kuningas?
- Vaikka taivaan?
- Erooks se jotenkin vaikka Ruotsin kuninkaasta?
- Joo. Se on paljon suurempi
- Millä tavalla suurempi?
- Sillä on paljon suurempi valta
- Kehen sillä on valtaa?
- Koko maailmaan

(P_8)

- No mikä se Jumala sun mielestä on?
- No se on semmonen niiku valtias
- Valtias. Minkä valtias?
- No kaiken

(P_3)

- Entäs ne ominaisuudet mitä Jumalalla on siinä kirjassa niin ajattelet sä et Jumalalla on samanlaisia ominaisuuksia?
- Joo se on hirveen voimakas ainakin siinä
- Onks Jumala sun mielestä voimakas?
- On
- Miten se ilmenee?
- No ainakin jossain lauluissa ja saduissa tai runoissa kerrotaan et se kantaa kaikkia maailman lapsia.
- Nii ihan totta
- En mä ainakaan jaksais
- Tarkottaaks se sen voimia? Kun se jaksaa kantaa, sitäkö se voimakas tarkottaa?
- No ei siis se on voimakas kun se pystyy auttamaan. En mä tiiä miten mä sen sanoisin
- Ei kun se on hyvin sanottu

(T_1)

Vanhassa Testamentissa Jumala kuvataan usein vertauskuvallisesti valoksi. Myös UT:ssa käytetään valon vertauskuvaa puhuttaessa Jeesuksesta. Tämä oli myös tyypillistä tyttöjen Jumalalle. Viisi tytöistä liitti valon jotenkin Jumalaan. Jumalan kuvattiin sädehtivän valoa tai antavan valoa maailmaan.

- Millainen Jumala on?
- Hyvä sydämminen ja sitten tota, en minä oikein tiedä. Kirkas kumminkin, niiku tossakin. Se hohtaa valoa ja kaikkea

(T_7)

Kaksi tytöistä myös kuvasi useissa taideteoksissa ja oppikirjan kuvissa esiintyvää sädekehää. He eivät itse osanneet nimetä sädekehää, mutta kuvailivat sitä jonkinlaiseksi valoksi, jonka he olivat nähneet kirkoissa.

- Minkä takia sä oot piirtäny sille tämmösen, mikä tämä on?
- No se on semmonen mikä kaikissa niissä on. Ööö tota tota mitä ne nyt on, niissä hommissa aina merkitään ihmisille tommoset. Mitäs ne nyt on... no kun kirkossa on aina semmoset.
- Alttaritauluissa ja muissa kuvissa?
- Niin
- Miks sä tät sanoisit?
- En mä tiedä
- No mitä se kuvaa?

- No sitä et se on Jumala ja sillee
- Joo, mistä se koostuu? Miks se on keltanen?
- No se sädehtii.

(T 4)

- Oisko, mitä muita sanoja sulle tulee mieleen Jumalasta?
- En mä tiiä
- Ihan mitä tulee mieleen
- Taivas ja sillee. ja valo!
- Miten valo liittyy Jumalaan?
- Se on niin valoisa
- Mitä se tarkottaa?
- En mä tiiä, hah
- No miten sä ajattelet et se on valoisa?
- Siitä kun se vaan on niin valoisa
- No mikä tää on ?
- Se mikä on kaikilla, mikskä niitä nyt kutsutaan.
- Siis mitä se merkitsee?
- No se on semmonen valo tai jotain
- Se on niiku semmonen säde kehä vai?
- Niin
- Miten sä ajattelet et Jumalalla on semmonen? Mistä sulle tuli mielen?
- Jostain vaan
- Ootsä nähny jossain tommosia?
- Jossain kirkoissa ja tauluissa

(T_6)

Monissa haastatteluissa tuli ilmi, että moni lapsista ajatteli Jumalan tuntevan erilaisia tunteita, iloa ja surua, vähän samaan tapaan kuin ihminen. Hänen ajatellaan olevan tässä mielessä hyvin inhimillinen. Hän pahastuu, jos asiat menevät pieleen ja on iloinen, jos ihmiset toimivat oikein. Toisaalta tämä liittyy myös jumalakuvassa esiintyvään legalismiin. Jumala suuttuu, jos ihminen tekee jotain pahaa ja rankaisee tästä.

- Se on tosi nyrpee?
- Niin on!
- Mistä se vois olla?
- En mä tiiä
- Ihan mitä tulee mieleen
- Se on vaikka epäonnistunu jossain
- Missä se ois epäonnistu?
- Jossain tehtävässä
- Millane tehtävä se vois olla?
- No jos se on vaikka yrittäny auttaa ihmisiä sitten se meni pieleen

(T6)

Seuraavaan taulukkoon (Taulukko 2) on koottu kolmasluokkalaisten esiin nostamia Jumalan ominaisuuksia. Eniten lapset mainitsivat Jumalan olevan kiltti ja iloinen tai jollakin muulla tapaa tunteellinen. Tytöt mainitsivat myös Jumalan olevan ystävällinen ja pojat pitivät Jumalaa kuninkaana tai valtiaana.

TAULUKKO 2. Oppilaiden eniten Jumalaan liittämät ominaisuudet

	Tytöt	Pojat	Yhteensä
Kiltti	5	3	8
Iloinen, tunteellinen	4	4	8
Ystävällinen	4	1	5
Kuningas, valtias, Herra	1	4	5
Kirkas	4	1	5
Voimakas	1	1	2

Haastatteluissa esiin nousi myös joitakin poikkeavia käsityksiä Jumalan ominaisuuksista. Yhden pojan käsitys siitä, että on olemassa enemmän kuin yksi Jumala oli mielenkiintoinen. Muilta osin hänen jumalakuvansa oli kolmasluokkalaisella hyvin tyypillinen ja se luokiteltiin kuuluvaksi antropomorfiseen luokkaan, johon kuuluu myös yli-inhimillisiä piirteitä. Poika ajatteli kuitenkin, että jokaisella maalla on oma Jumalansa ja hänen oma Jumalansa on suomalainen. Jumalat muistuttavat ulkonäöllisesti eri maalaisia ihmisiä.

- Jos jokaisella maalla on omansa niin mitä sitten?
- No sit jos joku vaikka japanilainen kuolee niin sitte... en minä osaa selittää
- Yritä vaan. Musta olis kauheen mielenkiintosta kuulla. Jos japanilainen kuolee niin mitä sille tapahtuu.
- No sekin haudataan
- Ja mitä sille sitte tapahtuu?
- No, se menee taas taivaaseen
- Ja mitä sillä on siellä vastassa sitte?
- Jumala ja kaikkia toisia ihmisiä
- Entäs jos suomalaine kuolee nii mitä sille tapahtuu?
- No se haudataan ja sama juttu.
- Onks se sama Jumala?
- Ei.
- Millä tavalla ne eroaa toisistaan?
- Ne on eri maalaisia.
- Ahaa. Onks Jumala suomalainen?

- No on ainakin meidän Jumala muttei toisten.
- Montakos niitä Jumalia on sitte olemassa?
- Varmaan kymmenen tai niin montako niitä maata on.
- No onks ne aina samanlaisia ne Jumalat?
- En minä voi tietää.
- No minkäs maalainen tää Jumala on tässä sun kuvassa?
- Suomalainen tietenkin.
- No miten se esimerkiks japanilainen Jumala eroaa tosta?
- No se on eri näköne. Se on esim. ruskea.
- Ahaa. No entäs vaikka afrikkalainen Jumala?
- No se on musta.
- No entäs vaikka usalainen Jumala tai siis yhdysvaltalainen?
- Usalainen? Vaalee tai oranssi ihonväri.

(P_1)

7.2.3 Jumalan toiminta

Kahdeksan kymmenestä tytöstä ajatteli, että Jumalan pääasiallisin tehtävä on auttaa ihmisiä. Kolme mielestä Jumala myös suojelee ihmisiä vaaroilta ja kaikelta pahalta. Myös enkelit liitetään Jumalaan Ne ovat Jumalan apureita ihmisten suojelemisessa ja auttamisessa, jotka tulevat käymään maan päällä, jos tilanne niin tilanne niin vaatii.

- Mitä Jumala tekee? Muuta kun syöttää pilven päällä lintuja.
- No auttaa ihmisiä?
- Esimerkiks miten?
- No esimerkiks kisoissa auttaa mua pääsemään akselin.
- Aha. Mitäs muuta?
- Se auttaa sodassa myös.
- Mitäs muuta se tekee?
- Ei muuta

(T_9)

- Minkä takia se Jumala on olemassa?
- Että se voi suojella kaikkea
- Ketä se suojelee?
- No kaikkea

(T_6)

Pojista vain kolme ajatteli Jumalan auttavan ihmisiä. Sen sijaan moni (5) pojista sanoi Jumalan katselevan maailmaa ja ihmisiä. He ajattelivat Jumalan ikään kuin vartioivan maailmaa. Kaksi pojista kertoi myös Jumalan parantavasta voimasta. Tämä on osoitus

siitä, miten lapsi usein liittää Jumalaan osan Jeesuksen ominaisuuksista. Nämä pojat sekoittivat Jumalan ja Jeesuksen muiltakin osin.

Kaksi(T2, T8) tytöistä ja kolme (P2, P3, P4)pojista liitti salamat Jumalaan. Tyttöjen ja yhden pojan mielestä ne ovat ikään kuin Jumalan aseita pahoja asioita vastaan ja Hän käyttää niitä pahojen ihmisten rankaisemiseen tai pahojen asioiden torjumiseen. Tällainen legalismi on Virkkusen (1975) tutkimuksen mukaan hyvin yleistä ja hän puhuukin moraalis-legalistisesta jumalakuvasta. Tällöin Jumala koetaan ennen kaikkea oikeudenmukaisuuden toteuttajana. Lapsen mielestä pahanteosta seuraa aina rangaistus. Myös Jumala toimii näin: Hän rankaisee tottelematonta. Legalismi liittyy myös lapsen käsitykseen kuolemasta (Tamm 1988, 129). Kaksi (T6, T8) tyttöä ja yksi (P3) poika ajattelivat Jumalan rankaisevan pahoja ihmisiä kuoleman jälkeen joko lähettämällä hänet johonkin pahaan paikkaan tai tuomitsemalla hänet näkemään painajaisia.

- Mitäs se Jumala niillä salamilla tekee?
- No jos se on suuttunu jollekin ihmisille niin se sit lähettää salamia maahan
- Ja mitäs sitten tulee? Tapahtuuks niille ihmisille jotakin?
- Ei
- Mitäs se Jumala on suuttunu niille ihmisille?
- No ne on tehny jotain tuhmaa

(T_8)

- Mitä se esimerkiks tällä salamalla tekee?
- No jos vaikka tota niin sitä vihastuttas niin se voi tota ni laittaa ukkosen jyrinän. Jos vaikka joku ihminen on tappanu tosi monta ihmistä niin voi tulla ukkosen jyrinä.

(P_4)

Kolme pojista liitti Jumalan myös säätilojen vaihteluun. Jumalalla oli eräänlainen sääkeppi hallussaan, jonka avulla Hän määräsi erilaisia säätiloja maailmaan.

Kolme tytöistä ja kaksi pojista sanoivat, että Jumala loi maan ja elämän. Kaksi lapsista (yksi tyttö ja yksi poika) sanoivat Jumalan luovan myös ihmisiä.

- No mitä se Jumala tekee?
- No luo uusia ihmisiä ja sellasta
- Entäs muuta? Luokse jotain muutakin?

- No eläimiä ja kasveja ja lintuja no ne on eläimiä ja kaikenlaista, uusia planeettoja

(T7)

- No onks Jumalalla jotakin erityispiirteitä tai ominaisuuksia?
- En mä oikeen tiiä
- ihan mitä sulle tulee mieleen?
- Kaikki ihmiset
- Joo. Millä tavalla ne liittyy Jumalaan?
- En mä oikein tiedä. Mmm... liittyy ehkä niiku Jumala oli ensimmäinen jotenki ensimmäinen ihminen.
- Jumala oli ensimmäinen ihminen?
- Niin ja se teki ne ensimmäiset ihmiset

(P_3)

Kolmasluokkalaiset pitävät Jumalan tärkeimpinä tehtävinä ihmisten auttamista ja suojelemista (Taulukko 3.) Lisäksi heidän mielestään Jumalan ottaa ihmiset taivaaseen, kun heidän on aika kuolla ja rankaisee pahoja ihmisiä. Aiemmissa tutkimuksissa (Tamminen 1983, Keskitalo 1987, Huovila 1987) Jumalan tehtävät ja toiminta ovat lasten mielestä olleet samankaltaisia. Kuitenkin tässä tutkimuksessa Jumalan tehtävistä taivaaseen ottaminen korostui entistä enemmän, koska haastatteluissa käsiteltiin myös kuolemaa.

TAULUKKO 3. Mitä Jumala kolmasluokkalaisen mielestä tekee?

	Tytöt	Pojat	Yhteensä
Auttaa	8	3	11
Suojelee	3	5	8
Ottaa taivaaseen	5	2	6
Rankaisee pahoja	3	3	6
Luo	3	1	4
Tekee säät	-	3	3
Parantaa	-	2	2

7.2.4 Jumala ja Jeesus

Yhdessätoista (11) haastattelussa esiin nousi lapsen käsitys Jeesuksesta. Kuusi lapsista kertoi Jeesuksen olevan Jumalan poika. Tämä oli selkeästi opittua tietoa. Yksi

tytöistä, jonka jumalakuvaa leimasi selkeä legalistisuus kertoi Jeesuksen liittyvät Jumalaan seuraavasti.

- Mites Jeesus liittyy sit Jumalaan?
- No se liittyy siihen siten, et ku Jumala tappo se ni se ei kuitenkaan tullu vihaseks Jumalalle

(T_8)

Neljä lapsista sen sijaan sekoitti Jeesuksen osaksi Jumalakuvaa. He eivät osanneet kertoa, kuka Jeesus oli tai miten Hän liittyi Jumalaan. Sen sijaan he puhuivat Jumalan kuolemisesta ristiinnaulitsemalla tai syntymästä tallissa. Pääsiäisen ja joulun ajan kertomukset sekoittuivat lapsen mielessä Vanhan Testamentin kertomuksiin Jumalasta. Lapsi ajattelee Jeesuksen syntyneen tallissa ja kuolleen ristiinnaulitsemisen kautta. Yksi pojista mainitsi myös Jeesuksen ihmetyöt.

- onks sulle joku kertonu Jumalasta?
- No mä oon kuullu niitä tarinoita.
- Mitä tarinoita?
- No niitä tarinoita mitkä kertoo siitä miten se on syntyny ja missä se on syntyny ja miten se on päätyny sinne ja perustanu kansan
- Missäs niitä kuulee niitä tarinoita?
- No uskonnon tunnilla
- Missäs Jumala on sun mielestä syntyny?
- En mä muista, se synty ainakin tallissa.
- Synty tallissa, joo. Muistatko jotain muuta Jumala?
- No sitten sen nimeks piti antaa Jumala.
- No miten Jeesus liittyy sitten Jumalaan?
- No en..
- Liittyyks se jotenkin?
- En mä muista

(T_3)

- Miten Jeesus liittyy sun mielestä Jumalaan?
- Jeesus? En tiiä. Eikös se ristiinaulittu?
- Niin.
- No se Jeesus on tossa. Se on Jumala
- Jeesus on Jumala?
- Niin
- Joo

(P_1)

- Auttaa toisia ihmisiä
- Esimerkiks miten?
- Parantaa niitä, sillä on ihmeellisiä voimia

- Joo, minkälaisia voimia?
- Se vaan pystyy parantaa jotenkin
- Sairaita?
- .....
- Niin
- Joskus kauan sitten, kun se eli vielä maassa
- No kuinka se kuoli?
- Se ristiinnaulittiin
- Joo
- Vaikka se ei ollu tehny mitään!

(P_5)

7.2.5 Jumalan läheisyys

Kahdeksan pojista vastasi kysymykseen "ajatteletko Jumalaa" joskus ja vain yksi, ettei yleensä. Tytöistä puolestaan kahdeksan myönsi ajattelevansa Jumalaa ja kaksi vastasi "en kovin usein" ja "en yleensä" .Eniten lapset ajattelivat Jumalaa illalla ilta-rukouksen yhteydessä. Näitä mainintoja oli yhteensä kahdeksassa haastattelussa. Muutama mainitsi myös uskontotunnit ja kirkon. Pojista kaksi mainitsi ajattelevansa Jumalaa vaaratilanteessa, sen sijaan tytöistä vaaratilanteita ei maininnut kukaan, mutta yksi tytöistä sanoi ajattelevansa Jumalaa, kun häntä pelottaa.

- Ajatteletko sä joskus Jumalaa?
- En miä sitä kyllä ajattele ...sillo mä ajattelin kun meidän talo meinas räjähtää ihan ilmaan. Se on totta!
- Millo se meinas räjähtää?
- Se meinas räjähtää kun kaasupullo lähti valumaan ja ku se sai ikkunakipinän niin meidän talo olis räjähtäny heti
- Hui kamala. Mites sillo sä ajattelit Jumalaa?
- Sillee vaan et se olis voinu pelastaa meidät. Äiti sano, et se pelasti.
- Ajatteletko säkin niin?
- Tietty!

(P_1)

Kaksi tytöistä mainitsi myös ajattelevansa Jumalaa, kun he haluavat pyytää jotakin. Yleensä he halusivat pyytää Jumalalta apua johonkin vaikeaan tilanteeseen, mutta

toinen oli esimerkissään hyvin konkreettinen. Hänen jumalakuvansa on vahvasti antropomorfinen.

- Ajatteletko sä jokus Jumalaa?
- Joo
- Minkalaisissa tilanteissa?
- No jos mä haluun pyytää siltä jotain
- Mitäs sä siltä vaikka pyytäisit?
- No jos mä haluun mennä vaikka uimahalliin, mä en ikinä haluu kysyä äitiltä ja isältä et voitasko me mennä. Mä kirjotan sen lapulle ja sitte ku mä oon vieny sen lapun ja äiti ja isä vastaa siihen kirjottamalla, niin sitten mä tota toivon et se toteutuis.
- No luuletko et se Jumala kuulee sua?
- No joo kun se on yleensä aina toteutunu

(T_3)

Taulukossa 4 on koottu kolmasluokkalaisten vastauksia siihen , milloin ja missä he ajattelevat Jumalaa.

TAULUKKO 4. Milloin ajattelet Jumalaa?

	Tytöt	Pojat	Yhteensä
Illalla	4	4	8
Kirkossa	1	3	4
Uskontotunneilla	4	1	5
Vaaratilanteissa, Kun pelottaa	1	2	3
Kun haluan pyytää jotakin	2	-	2

Kaiken kaikkiaan viisi kahdeksasta pojasta, jotka sanoivat ajattelevansa Jumalaa kertoi Jumalan ajattelemisen tuntuvan jollakin tavalla hyvältä. Kuitenkin heille oli hankala määritellä millainen hyvä olo heille tulee. Kaksi mainitsi, että on tulee hyvä ja turvallinen olo kun Jumala katsoo että kaikki on hyvin. Yksi mainitsi, että tuntuu hyvältä kun saa elää. Yksi pojista kertoi Jumalan ajattelemisen tuntuvan jollain tapaa "jännältä". Tytöistä vain neljä osasi kuvailla, miltä Jumalan ajatteleminen tuntuu. Kaksi kertoi Jumalan ajattelemisen tuntuvan turvalliselta ja kaksi jollakin tapaa kivalta.

- No miltä susta tuntuu kun sä sillon joskus kirkossa ajattelet Jumalaa?
- Tuntuu hyvältä.
- Millä tavalla hyvältä?
- Jotenkin hyvältä että saa elää.

Kolme poikaa kertoi tunteneensa, että Jumala on ollut joskus heitä lähellä. Nämä pojat kertoivat vaaratilanteesta, jossa joku olisi voinut kuolla, mutta Jumalan suojeluksen johdosta he pelastuivat. Yksi kertoi kokeneensa Jumalan läsnäolon unessa.

- No onks sulle jokus tullu semmonen olo et Jumala on lähellä.
- No joskus.
- Tai et se kuulis sun rukouksen?
- Niin. Joskus. Sillo varsinkin kun mä oon tota niin törmänny autoon pyörällä. Ja sitten kaikkee kun mun mun äiti on kolaroinu kerran niin tota noi sillo ainkakin musta tuntu et se on lähettäny pari suojelusenkeliä

(P_4)

7.2.6 Mistä kolmasluokkalainen saa tietoja Jumalasta

Kysymykseen "mistä olet saanut tietoa Jumalasta" tarkoituksena oli kysyä lapsen mielipidettä siihen, mistä hän omasta mielestään saanut eniten tietoa Jumalasta. Lisäksi kysymyksellä haluttiin valottaa kodin ja uskonnonopetuksen merkitystä lapsen jumalakuvaan.

Lapset kertoivat, että eniten he ovat saaneet tietoja koulussa uskontokirjoista tai uskonnonopettajalta. Suoraan uskonnonopetuksen mainitsi viisi poikaa, mutta heidän lisäkseen kaksi kertoi lukeneensa kirjoja. Näiden oppilaiden voidaan tulkita tarkoittaneen myös uskonnonoppikirjoja. Tytöistä kahdeksan mainitsi uskonnonopetuksen tietolähteenään. Kolme pojista ja kaksi tytöistä mainitsi myös Raamatun tiedonlähteenään.

Viisi poikaa ja viisi tyttöä sanoivat, että he ovat saaneet tietoja myös kotoa. Useimmin (6) kertojana oli ollut äiti, mutta myös isä ja isovanhemmat mainittiin. Isä mainittiin vain kerran ja isovanhemmat kaksi kertaa. Lisäksi yhden maininnan sai sisarukset ja päiväkoti.

- No mistä sä oot saanu tietoja Jumalasta?
- Vaikka mistä! Mummolta. Aina kun mä oon yötä siellä, niin se lukee jonkun tarinan Jumalasta

(P_1)

- No meiän vaari. Se on kyl nyt kuollu, mut se on kertonu paljo. Se oli semmone et se kerto paljo. Aina ku pyydettiin, et se kertoo kivan tarinan niin, kun meiän pappa kertoo, ni se kerto Jumalasta vaan. Vaikka meiän pappa kertoo aina Annasta ja Ollista ja sit ne eksyy ja menee jonnekin. Me aina halutaan semmosia tarinoita niin vaari aina kertoo Jumalasta.

(T_1)

Televisiolla ja elokuvilla oli enemmän vaikutusta poikien kuin tyttöjen jumalakuvaan. Neljä yhdeksästä pojasta kertoi television vaikutuksesta Jumalaan Kaksi pojista mainitsi Herkules videon, jossa kreikkalainen tarujumala taistelee pahoja henkiä vastaan. Toinen pojista (P_9) kertoi Jumalan olevan kreikkalainen, mutta ei ollut varma toimiiko Jumala samalla tavalla kuin Herkules –videossa. Kahden muun pojan jumalakuvat olivat saaneet vaikutteita elokuvista.

- Miten sä ajattelet et se on mies?
- Kun se ristiinnaulittiin niin se oli ihan miehen näköne
- Ok.
- Se puhuu miehen äänellä
- Mistä sä tiedät et se puhuu miehen äänellä?
- Tiedän! Mä oon kuullu, nähny!
- Missä sä oot nähny?
- .....
- Mistä?
- Canal kullalta tuli ohjelma
- Telkkarista?
- Niin.

(P_1)

Kuten taulukosta 5 käy ilmi, uskonnon opetuksella näyttäisi olevan eniten merkitystä kolmasluokkalaisen jumalakuvan tiedollisen puolen vahvistajana. Kuitenkin myös kodilla on lasten omasta mielestä varsin merkittävä osuus uskonnollisten tiedon jakajana.

TAULUKKO 5. Mistä olet saanut tietoa Jumalasta?

	Tytöt	Pojat	Yhteensä
Uskonnonopetus	8	7	15
Raamattu	2	3	5
Äiti	3	3	6
Isä	1	1	2
Isovanhemmat	2	1	3
Televisio, videot	-	4	4

7.2.7 Käsitys taivaasta, kuolemasta ja kuoleman jälkeisestä elämästä

Kysyttäessä Jumalan olinpaikkaa kaikki lapset sanoivat Jumalan olevan taivaassa pilvien päällä. Tyttö, joka ajatteli Jumalan olleen tavallinen ihminen, kertoi Jumalan aikaisemmin eläneen maassa ja nyt kuoleman jälkeen taivaassa. Toinenkin mainitsi Jumalan olevan " välillä taivaassa välillä maassa".

- Mitä sinä olet piirtänyt?
- Jumalan
- Mitäs muuta?
- Se istuu pilvellä ja syöttää lintuja

(T_9)

Goldmanin (1964) tutkimuksen mukaan osa lapsista ajattelee Jumalan olevan edelleen taivaassa, mutta panteistiset käsitykset, joissa Jumalan ajatellaan olevan kaikkialla lisääntyvät. Yksi lapsista pohdiskeli Jumalan olinpaikkaa ja tuli siihen tulokseen, ettei sitä voi tarkkaan tietää.

- Missä Jumala sitten on?
- Tulis mieleen et se voi olla taivaassa kun siinä on se sininen osa mut joskus tulee mieleen et se voi myös olla avaruudessa. Ehkä niiden välillä.

(T_7)

Taivas on lasten mielestä nimen omaan se paikka, missä Jumala on. Lisäksi he yhdistävät yhtä poikkeusta lukuun ottamatta konkreettiseen taivaaseen, joka näkyy ikkunasta. Taivas on mukava, iso paikka meidän yläpuolellamme, jossa on pilviä. Sekä Tamminen (1983a) että Tornberg (1987) ovat tulleet samoihin johtopäätöksiin tutki-

muksissaan.. Tornberg (1987) huomauttaakin, että vieraan ja etäisen käsitteen määritteleminen johtaa usein konkreettiseen ajatteluun.

Yhden pojan ajattelu oli hyvin konkreettista. Vaikka hän liitti taivaaseen myös joitakin henkisempiä piirteitä esimerkiksi, että sielu menee taivaaseen ja Jumala on taivaassa, hän ajatteli taivaassa olevan pilviä ja lentokoneita.

- Minkälaista siellä on?
- Ai missä
- Siellä taivaassa
- No siellä on pehmeetä, luultavasti.
- Minkä takia?
- No kun pilvet näyttää pehmeeltä

(T_1)

- No se sielu lähtee
- Minne se lähtee?
- Taivaaseen
- Missä on taivas?
- Tuolla.
- Tuo taivas. No mitä siellä on?
- Pilviä
- No mitä muuta?
- Tuulta
- Onks se siellä jotakin muuta?
- Lentokoneita, helikoptereita

(P_8)

Yksi tytöistä lisäsi kuitenkin, että taivas, johon kuolleet menevät, on korkeammalla pilvien päällä, kuin mitä taivas, jonka me näemme. Yksi tytöistä oli sitä mieltä, että taivas muistuttaa olosuhteiltaan hyvin paljon meidän nykyistä olotilaamme.

- Mikä paikka se taivas on?
- No en mä tiiä, se on varmaan aika samanlainen kun tää missä me nyt ollaan esimerkiks.
- Erooks se jotenkin tästä paikasta?
- En mä tiiä. Ne kävelee pilven päällä
- Missä se taivas on?
- Meijän yläpuolella
- Onks se tuo taivas?
- On

(T_8)

Tyttö, jonka jumalakuva oli muita henkisempi, pohti myös käsitystä taivaasta monipuolisemmin. Hänen käsityksensä taivaasta ei ollut enää konkreettisesti sidoksissa luonnontieteen käsitteeseen taivas vaan hän liitti siihen kristillisen käsityksen piirteitä.

- Missä se taivas on?
- No taivas...mm... en mä tiiä jossain kaukana kumminkin. Taivaastahan puhutaan sillee et on tähtiä taivaalla ja kuu on taivaalla ja aurinko on taivaalla mut se taivas jonne ihminen menee kun se on kuollu ni on varmaan vähän eri asia. Luulisin
- Paljon mahdollista. Onks siellä taivaassa jotakin erityistä?
- No siellä on kaikki ilosia ja sit enpä tiiä oikeestaan. Musta on aina tuntunu et se on valosa eikä kuitenkaan häikäse, valosa silti, kirkas.

(T_7)

Yksi pojista ajatteli Jumalan kodin olevan niin konkreettinen, että piirsi ja kertoi Jumalan kodissa olevasta uima-altaasta ja kreikkalaisista pylväistä.

- Mitä muuta täällä on?
- No siellä on uima-allas, sohva, toinen sohva, tommone hylly ja kaappi
- Joo, nää on hienot nää. Mitä nää on?
- Ne on semmosia pylväitä.
- Ne näyttää hienoiltä. Mistä sä oot aja..
- Herculeksesta
- Aah. Mikä tää on? Se on sen koti vai?

- Mm
- Minkalainen koti se on?
- Mm, ihan tavallinen sillee
- Siel on uima-allas ja.
- Mm
- Miten sillä tollaisia pylväitä on kotona?
- No ne on vain koristeita.

(P_2)

Ennen kuolemaan liittyviä kysymyksiä lapsille näytettiin valokuva, joka oli otettu hautajaisista (Liite 3). Kaikki lapset tunnistivat tilanteen. Kysyttäessä, millaisia ajatuksia ihmisillä voisi olla, yleisin vastaus oli: "surullisia, koska joku on kuollut". Näin vastasi 17 lasta. Lisäksi lapset ajattelivat ihmisten pohtivan sitä, pääseekö kuollut ihminen taivaaseen ja näkevätkö ihmiset taivaassa. Kolme lapsista ajatteli ihmisiä lohduttavan tieto siitä, että Jumala otti ihmisen taivaaseen ja pitää hänestä

siellä huolta. Haastattelun aikana selvisi, että kolmen tytön urheiluvalmentaja oli kuollut vain vähän aikaa sitten auto-onnettomuudessa, jossa alkoholin ja huumeiden vaikutuksen alaisena ollut kuljettaja ajoi tyttöjen valmentajaa päälle. Kaikki kolme tyttöä pohtivat selkeästi muista poiketen kysymystä " miksi Jumala teki näin" ja "että tuntuu omituiselta, että voi kuolla noin vain auton alle".

Lapsilla oli kaiken kaikkiaan melko kristillinen käsitys siitä, mitä ihmiselle tapahtuu kuolemassa. 17 oppilasta yhdeksästätoista sanoi ihmisen päätyvän kuoleman jälkeen taivaaseen. Moni oppilaista mietti kuolemaa ensin hyvin konkreettisesti ja fyysisesti, mutta tarkemman tarkastelun jälkeen päätyi kertomaan myös henkisemmästä käsityksestään. Kysymyksen asettelu saattoi johdattaa pohtimaan kuoleman hetkeä, mutta en halunnut johdatella lasta kysymyksellä kuoleman jälkeisestä tilasta tai elämästä.

- No mitä ihmiselle tapahtuu kun se kuolee?
- Se vaan kuolee.
- Mitä siinä tapahtuu?
- Silmät menee kiinni ja hengitys loppuu ja veri ei kierrä.
- Mitäs sit tapahtuu?
- Sit on kuollu.
- No sit kun on kuollu niin mitä sitte?
- No sit mut pannaan tommoseen arkkuun
- Joo. Entäs sitte?
- Sit mut haudataan. Ja sit mun henki nousee sinne jonnekin taivaaseen.

(T_9)

Yksi oppilaista oli epävarma, mutta sanoi, että " se menee kai taivaaseen". Yhden mielestä kuolemassa ei tapahdu mitään ihmeellistä. Huomioitavaa on, että nämä kaksi oppilasta ovat ne oppilaat, joiden jumalakäsitykset luokiteltiin epävarmoiksi.

- No mitä sun mielestä tapahtuu sille ihmiselle kun se on kuollu?
- En mä tiiä
- Mitä sä ajattelet, et ihmiselle tapahtuu kun se kuolee?
- Ei varmaan mitään ihmeellistä
- Mitä sille tehdään?
- Laitetaan hautaan
- Tapahtuuks sille ihmiselle siellä jotain?
- No ei varmaan

(P_6)

Yksi tyttö piti kuolemaa helpotuksena, jossa ihminen pääsee eroon kivuistaan. Hänen isoukkinsa oli kuollut jonkin aikaa sitten hyvin vanhana. Tyttö kertoi myös kirkkaan valon näkemisestä kuoleman hetkellä.

- No mitä sä luulet et ihmiselle tapahtuu kun ihminen kuolee?
- No mm no se pääsee kaikista tuskistaan mm ja sitte..
- Onks se niiku helpotus et ihminen kuolee?
- Joo oikeestaan sillee mut ei sillee et toivoo koko ajan eläessään et kumpa kuolisin, kumpa kuolisin. Mut kumpikin sillee. Et sillee jos on ollu tuskia, niin pääsee niistä eroon.
- .....

- Mitäs sille ihmiselle tapahtuu kun se kuolee?
- No mä oon aina ajatellu et se näkee semmosen valon yhtäkkiä ja pääsee....(ei saa selvää)
- Pääsee taivaaseen?
- Niin

(T_7)

Kolme pojista ja neljä tytöistä erotti ruumiin ja sielun toisistaan. He mainitsivat sielun tai hengen menevän kuoleman jälkeen taivaaseen ja ruumiin jäävän hautaan. Usko kuolemanjälkeiseen elämään ja sielun menemisestä Jumalan luokse on olennainen osana kristinuskon oppia.

- Mitä ihmiselle tapahtuu kuolemassa?
- No eihän ne itse asiassa kuole vaan ruumis mut se sielu kuitenkin jää
- Mm mihin se jää?
- No se tulee taivaaseen
- No mikä se sielu sun mielestä on?
- No en mää tiiä.. no joku kuitenkin
- No miten se sitte tapahtuu kun ihminen kuolee?
- En nää tiiä, se vaan sitteku ihminen on haudattu niin se lähtee se sielu.
- No mihin se menee?
- Taivaaseen Jumalan luo

(T_{10})

Lapset eivät kuitenkaan osanneet useimmissa tapauksissa määritellä, mitä he sielulla tarkoittavat. Yksi pojista määritteli sen kuitenkin jonkinlaiseksi haamuksi.

- Mikä se sielu on?
- En mä tiiä
- No mitä sä ajattelet et se vois olla?
- Joku näkymätön olento
- Aha. Onks sulla ittellä sielu?
- On

(P_8)

Yleisesti lapset osasivat kertoa ihmisen nousevan haudasta ja menevän Jumalan luokse taivaaseen. Tämä oli selkeästi opittua tietoa, mutta he eivät osanneet tarkemmin selittää tätä abstraktia asiaa. He ikään kuin toistivat kuulemaansa, mutta vaikutti siltä, etteivät he ymmärtäneet itse asiaa. Esimerkiksi puhumme usein, että kuollut nukahtaa ikiuneen. Koska lapsi ei välttämättä kykene abstraktiin ajatteluun ja ymmärrä, mitä kielikuvalla tarkoitetaan, hän luo itselleen oman käsityksensä. Aineistosta nousi esille muutama mielenkiintoinen ja persoonallinen käsitys kuolemasta.

- Mm. mitä sun mielestä tapahtuu kun ihminen kuolee?
- No se menee taivaaseen!
- No miten se tapahtuu?
- En mä tiiä. Se varmaan lentää...en mä tiiä
- No sano vaan
- Se jotenki nousee
- Mistä se nousee?
- No sieltä haudasta
- Mikä sieltä nousee? Koko ihminen?
- No sinne jää vaan luut sinne hautaan
- Mikä sieltä sitten nousee?
- No se menee sinne. Se niiku se se ihminen ja luut.
- Mihin se sitten nousee?
- Taivaaseen

(T_3)

- No mitäsä luulet et ihmiselle tapahtuu kun se kuolee?
- No sen vartalo jää sinne mut sit sen sydän ja kaikki menee tonne ylhäälle ja siinä kestää vähän aikaa kun se on siellä niin sen koko elimistö tulee sinne kun tietsä se maatuu. Tota niin se menee sieltä tonne ylös.

(P_4)

- Mitä sun mielestä ihmiselle tapahtuu kuolemassa?
- No ne pääsee taivaaseen
- Mitä se tarkottaa?
- Jos on niiku joku tuhma, niin sitte joutuu jonnekin pahaan paikkaan ja näkee koko ajan painajaista ja sitte jos on hyvä niin näkee koko ajan hyvää unta
- Nukkuuks ihminen sitte?
- Kyllä varmaan

(P_3)

Yhdellä tytöistä oli mielenkiintoinen näkemys kuolemasta. Hän ajatteli, että ihminen jatkaa elämäänsä maan alla. Toisaalta hän kuitenkin kertoi myös ihmisen menevän kuoleman jälkeen taivaaseen.

- Mitähän sä luulet jos sä katot tota kuvaa et noi ihmiset ajattelee tossa?
- Varmaan aika surullisia, mut ne varmaan ajattelee et sitte joskus nähää tuolla taivaassa.
- Ahaa, mut mitä sä ajattelet tällä henkilölle on tässä tapahtunu?
- No tai on ihan naurettavaa, mut se elää siellä maan alla ja siellä on ihan normaalit keittiöt ja vessat ja huoneet ja...
- Maan alla?
- Niin
- No mitä sille ihmiselle tapahtuu? Se siirtyy sinne maan alle vai?
- No se on ihan normaalina sillee et jos se niin on pieni vauva niin sit se on siellä loppuiän vauva. Jos se on vanha ni sit se on siellä vanha ja semmosena kun se kuolee.
- Mut se on niiku ihminen siellä kuitenkin?
- Niin
- No liitt..
- Paitsi et se on läpinäkyvä

- Sä sanoit äsken et se on menny taivaaseen niin onks se sama taivas kun missä Jumala asuu?
- Joo
- Eli meneeks ne sitten.. äsken sä sanoit et se menee maan alle. Meneeks se nyt taivaaseen vai maan alle?
- Se niiku on vähä molemmissa paikoissa yhtä aikaa. Se on sillee vähän niiku vähän niiku valkonen maan alla ja sit ihan läpinäkyvä niin et siitä näkyy just ja just silmät ja suu niin tuolla taivaassa.

(T_2)

Kysymykseen "Liittyykö Jumala jotenkin kuolemaan" kuusi lasta vastasi, ettei liity ja kaksi "en tiedä" ja loput 11 sanoivat Jumalan liittyvän kuolemaan.
Seitsemän lapsista oli sitä mieltä, että Jumala ottaa taivaaseen tai haluaa että ihmiset pääsevät taivaaseen, kun heidän aikansa on tullut. Huomioitavaa on, että kaikki lapset olivat sitä mieltä, että Jumala on taivaassa ja 17 lasta sanoi aiemmin, että ihminen menee taivaaseen. Kuitenkaan kaikki eivät mieltäneet, että Jumala liittyisi jotenkin kuolemaan.

Legalismi liittyy myös lapsen käsitykseen kuolemasta (Tamm 1988, 129). Goldmanin (1964) sekä Virkkusen (1975) mielestä lapsi pitää Jumalaa oikeudenmukaisena, mutta kykenemättömänä rakastamaan pahoja ihmisiä. Kaksi tyttöä kertoi, että Jumala päättää, kuka pääsee taivaaseen ja kuka joutuu helvettiin. Lisäksi pojan,

joka ajatteli kuoleman olevan unta, kuolemakäsityksen voidaan katsoa sisältävän legalistisia piirteitä. He ajattelivat Jumalan rankaisevan pahoja ihmisiä kuoleman jälkeen joko lähettämällä hänet johonkin pahaan paikkaan tai tuomitsemalla hänet näkemään painajaisia.

- Mitäs sille ihmiselle tapahtuu sen jälkeen kun se kuolee?
- No se menettää tajuntansa ja sit sillä ei oo enää pulssia ja sillee.
- No entäs sitte
- Se menee taivaaseen kai tai helvettiin.
- Mitäs ne on taivas ja helvetti?
- No helvetti on joku paha hommala ja sitte taivas on kai joku hyvä hommala, missä Jumala on. Ja helvetissä taas on piru
- Mites se. Miten ihminen. Kumpaa se joutuu?
- No jos on paha ihminen niin joutuu helvettiin mut jos on hyvä ihminen niin joutuu taivaaseen.
- Kukas sen päättää?
- Jumala. Sit se sanoo et sä oot liian paha sä meet tonne pirun luokse.

(T_8)

Taulukossa 6 on esitelty lasten mielipiteitä siihen, liittyvätkö Jumala ja kuolema jollakin tapaa yhteen.

TAULUKKO 6. Liittyykö Jumala kuolemaan.

	Tytöt	Pojat	Yhteensä
Ei liity	3	3	6
Jumala ottaa taivaaseen	5	2	7
Päättää meneekö taivaaseen vai helvettiin	2	-	2
En tiedä	-	2	2

7.3 Haastattelujen ja piirustusten vastaavuus

Haastattelujen pohjalta muodostetut luokat antropomorfinen, antropomorfinen, jossa on henkisiä piirteitä ja henkinen jumalakuva muodostuivat myös piirustusten ja ne vastasivat hyvin piirustusten luokkia. Huomioitavaa on, että piirustukset analysoitiin pelkästään niissä esiintyvien ominaisuuksien perusteella, ilman haastattelujen anta-

maa informaatiota. Haastattelussa lapsi kertoi kuitenkin omasta piirustuksestaan ja selkeytti toki näin tutkijan käsitystä näkemästään kuvasta.

Antropomorfisten piirustusten luokaan kuuluivat molempien lasten piirustukset, joiden jumalakuvat määriteltiin haastatteluiden pohjalta konkreettisesti ihmismäisiksi. Lisäksi luokassa oli yhden pojan piirros, jossa Jumala kuvattiin selkeästi ihmisenä seisomassa nurmikolla. Poika kertoi kuitenkin haastatteluiden yhteydessä, ettei piirros ollut erityisen onnistunut ja että hän piirtäisi Jumalan toisenlaiseksi nyt. Tämä suullinen kertomus valkeapukuisesta Jumalasta vastasi niitä piirustuksia, joissa Jumala oli piirretty taivaaseen.

Haastattelujen luokka "antropomorfinen käsitys Jumalasta, jossa on myös henkisiä piirteitä" ja piirustusten ihmishahmoinen Jumala taivaassa vastasivat toisiaan täysin. Henkiseen jumalakäsityksen luokkaan sijoitettujen tyttöjen piirustukset sijoittuivat myös piirustusten analysoinnissa henkiseen luokkaan. Heidän lisäkseen siihen sijoittui pojan piirustus, jonka jumalakuva haastattelujen pohjalta oli selkiytymätön. Syytä tälle ei suoraan voida sanoa, mutta voidaan kuitenkin pohtia, oliko haastattelu hänen osaltaan onnistunut. Oppilaantuntemuksen pohjalta voidaan sanoa, että hänen voisi kuvitella pohtivan myös uskonnollisia asioita enemmän kuin, mitä hän antoi haastattelussa ymmärtää. Piirustus, jota ei luokiteltu kuuluvaksi mihinkään luokkaan kuului tytölle, jonka jumalakuva haastatteluissa oli selkiytymätön ja osin ristiriitainen.

8 Pohdinta

Tämä tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella, millainen on kolmasluokkalaisen, eli 9–10-vuotiaan lapsen, käsitys kristillisestä Jumalasta. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että jumalakuva on sekä pojilla että tytöillä hyvin myönteinen. He kuvasivat Jumalaa eniten sanoilla kiltti, ystävällinen ja iloinen. Tämä on ollut havaittavissa myös aiemmissa tutkimuksissa.

Haastattelujen pohjalta muodostetut luokat antropomorfinen, antropomorfinen, jossa on henkisiä piirteitä ja henkinen jumalakuva muodostuivat myös piirustusten luokiksi ja ne vastasivat hyvin piirustusten luokkia. Lapset kuvasivat sekä

piirtämällä, että sanallisesti Jumalaansa varsin johdonmukaisesti, mitä voidaan pitää osoituksena myös tutkimuksen validiteetista.

Lapsen käsityksen kuolemasta voidaan todeta olevan riippuvainen hänen jumalakäsityksestään. Lapset, joiden jumalakäsitys oli selkiytymätön, eivät osanneet määritellä, mitä heidän mielestään kuolemassa tapahtuu tai he ajattelevat, ettei kuolema on puhtaasti biologinen ilmiö. Toisaalta taas jumalakuvan henkiset näkyivät myös käsityksessä kuolemasta taivaasta. Taivasta kolmasluokkalaiset pitävät Jumalan asuinpaikkana, jonne ihminen menee kun hän kuolee. Lapset osaavat sanoa, että ihminen menee kuoleman jälkeen taivaaseen, mutta eivät osaa selittää, miten se tapahtuu. Suurin osa lapsista oli sitä mieltä, että Jumala ottaa ihmisen taivaaseen ja pitää hänestä siellä huolta.

8.1 Antropomorfisuus ja legalistisuus tässä tutkimuksessa

Lapsen uskonnollisen kehityksen teorioiden ja aiempien tutkimusten (mm. Frangén 2000; Luomaranta & Soininen) pohjalta kolmasluokkalaisen jumalakuvan leimaavina piirteinä nousi esille jumalakuvan antropomorfisuus ja legalistisuus. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että kolmasluokkalaisen jumalakuva on osittain antropomorfinen, mutta siihen sisältyy henkisiäkin piireteitä. 14:n oppilaan jumalakuva määriteltiin antropomorfiseksi, jossa on myös yli-inhimillisiä piirteitä. Heidän jumalakuvalleen oli tyypillistä ihmismäisyys, mutta Jumalaan liitettiin myös joitakin ihmisestä poikkeavia piirteitä, kuten esimerkiksi Jumala osaa parantaa ja asuu taivaassa. Keskitalon (1987) tutkimuksessa ilmeni, että 4–6 -vuotiaiden jumalakuva on pääasiassa antropomorfinen. Voidaan siis sanoa, että iän ja kehityksen myötä antropomorfisuus vähenee ja jumalakuvaan tulee mukaan myös henkisiä piirteitä.

Täysin ihmisenkaltaisena Jumalaa piti vain kaksi lapsista. Heidän jumalakuvaansa liittyi kiinteästi myös Jeesuksen piirteitä. Muutenkin heidän käsityksensä Jumalan toiminnasta olivat hyvin konkreettisia. Olisi mielenkiintoista tutkia, miksi näiden kahden oppilaan jumalakäsitys oli näin antropomorfinen. Sen oppilaantuntemuksen puitteissa, joka tutkijalle näistä oppilaista muodostunut, voidaan lapsia kuvata hyvin erityyppisinä oppilaina. Toinen lapsista oli hyvin lapsenomainen ja hänellä oli joitakin lieviä oppimisvaikeuksia esimerkiksi matematiikan alueella. Antropomorfi-

suus jumalakuvassa on yleisesti tyypillistä pienille lapsille. Tässä mielessä hänen jumalakuvansa antropomorfisuus on ymmärrettävää ja se kuvaa ehkä pikemminkin ajattelun kehittymättömyyttä. Toinen lapsista on sen sijaan matemaattisesti hyvin lahjakas ja myös kielellisesti ikätasoaan edellä. Hän pystyy ainakin osittain jo abstraktiin ajatteluun Tästä herää väistämättä kysymys, eroaako matemaattinen ajattelu niin paljon uskonnollisesta ajattelusta, että lapsi joka kykenee ratkaisemaan vaikeita matemaattisia, abstraktia ajattelua vaativia tehtäviä, ei kuitenkaan pysty uskonnollisessa ajattelussa ymmärtämään esimerkiksi Jeesuksen ja Jumalan eroa. Goldman (1964) on kuitenkin todennut, että uskonnollinen ajattelu on jonkin verran tavallista ajattelua hitaampaa, mutta se ei mielestäni riitä selittämään eroa uskonnollisen ja muun ajattelun välillä tämän pojan kohdalla. Lisäksi uskonnolliseen kehitykseen vaikuttaa ympäristön tarjoamat virikkeet, tiedot ja mallit, joilla voidaan osittain selittää uskonnollisen ajattelun kehittymättömyyttä.

Jumalan pääasiallisena tehtävänä lapset pitivät ihmisten auttamista ja suojelemista. Merkittävää oli myös legalististen piirteiden esiintyminen kuuden oppilaan haastattelussa. He uskovat Jumalan vaativan tottelevaisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Jumalaa täytyy totella ja hänen vaatimuksensa mukaan on elettävä. He ajattelivat myös Jumalan rankaisevan ihmisiä joko lähettämällä esimerkiksi salaman tai tuomitsemalla heidät kuoleman jälkeen johonkin pahaan paikkaan. Yleensä poikien kuva Jumalasta on ollut hieman legalistisempi (Tamm 1988, 51–52). Kuitenkin tässä tutkimuksessa legalistiset piirteet olivat yhtä tyypillisiä sekä pojille että tytöille.

8.2 Tyttöjen ja poikien erilaiset jumalakuvat

Tamminen on todennut, että kolmasluokkalaiset tytöt pohtivat poikia enemmän uskonnollisia asioita ja niiden eroja. Tammisen mielestä tämä johtuu siitä, että tyttöjen kehitys kulkee tässä iässä muutenkin poikia edellä. (Tamminen, 1983b, 188–193.) Huomioitavaa on, että vaikka antropomorfinen ja antropomorfinen käsitys, jossa on myös yli-inhimillisiä piireteitä, olivat yhtä yleisiä molemmilla sukupuolilla, ei pojilla esiintynyt henkisempää jumalakuvaa lainkaan. Tästä voidaan siis sanoa, että tytöt kenties pohtivat uskonnollisia asioita enemmän, mikä ilmenee heidän jumalakäsityk-

sensä henkisinä piirteinä. Syytä erilaisiin jumalakäsityksiin pidetään sosiaalista oppimista ja sukupuolten sosiaalistumista tiettyihin sukupuolirooleihin (Tamminen 1996, 180–182). Tässä tutkimuksessa tytöt kuvailivat Jumalaa yleisesti monisanaisemmin kuin pojat. Naissukupuolta pidetään yleisesti puheliaampina ja herkempinä ilmaisemaan tunteitaan. Näillä ominaisuuksilla on saattanut olla yhteyttä haastattelutilanteeseen, jossa tyttöjen on voinut ollut helpompi ilmaista omia syvällisiä ajatuksiaan. Muuten tytöt kuvasivat Jumalaa enemmän kilttinä ja ystävällisenä, kun taas pojat mainitsivat useimmin Jumalan kuninkaana tai valtiaana. Myös Huovilan (1987) tutkimuksessa pojat arvioivat Jumalan selkeästi tyttöjä enemmän kaikkivaltiaaksi.

Tammisen (1996, 173–175) mukaan pojat pitävät Jumalaa tyttöjä enemmän suurena ja voimakkaana ja ajattelevat hänen olevan kaiken luoja. Tässä tutkimuksessa Jumalan kuvasi voimakkaana vain kaksi lasta, joista toinen oli tyttö ja toinen poika. Neljä lasta sanoi Jumalan luovan kaikkea. Näistä kolme oli tyttöjä ja vain yksi poika. Nämä tulokset ovat näin ollen ristiriitaisia Tammisen tutkimuksen kanssa. Pojat kertoivat sen sijaan tyttöjä useammin Jumalan tekevän säät ja parantavan ihmisiä.

Tutkimuksen pohjalta voidaan sanoa, että vaikka tietyt piirteet ovat tyypillisiä kolmasluokkalaisen jumalakuvalle, on joukossa myös niitä, joilla on hyvin persoonallinen käsitys Jumalasta tai jumalakuvaan sisältyy joitakin persoonallisia piirteitä. Tällaiset persoonalliset käsitykset pääsivät tässä tutkimuksessa esille. Tästä on esimerkkinä muun muassa poika, jonka käsitys Jumalasta oli Jeesuksen ja Jumalan sekoittamista lukuun ottamatta muilta piireteitään kolmasluokkalaiselle hyvin tyypillinen. Hän kuitenkin ajatteli jokaisella maalla olevan oma Jumalansa. Olisi mielenkiintoista tutkia, miten lapsi päätyy tällaisiin käsityksiin. Goldman (1964) mielestä syy tällaisiin epäloogisiin päätelmiin ja ristiriitoihin on lapsen epäsystemaattinen ajattelu ja kykenemättömyys käsitellä uskonnollisia käsitteitä.

8.3 Uskonnonopetuksen mahdollisuudet

Kolmasluokkalaiset ajattelevat Jumalaa yleensä illalla nukkumaan mennessä, vaaratilanteissa ja uskontotunneilla Tulosten perusteella voidaan sanoa, että uskonnonopetuksella on suuri merkitys lapsen uskonnollisen ajattelun kehityksen tiedollisella

puolella. Lapset saavat omasta mielestään eniten tietoa Jumalasta juuri uskonnonopetuksen kautta. Pelkkien tietojen opettaminen ei kuitenkaan riitä, vaan opetuksen tulisi tarjota myös tunne-elämyksiä, sillä uskonto ja usko ovat hyvin henkilökohtaisia ja tunnevaltaisia asioita. Oppilaille tulisi olla mahdollisuuksia kokea Jumalan läsnäolo, esimerkiksi päivänavauksien ja koululaisjumalanpalveluksien kautta. Uskonnonopetuksen kannalta huomioitavaa on, miten helposti lapsi sekoittaa Jeesuksen ja Jumalan. Neljä lapsista sekoitti Jeesuksen ja Jumalan piirteet ja yksi lapsista yhdisti Jumalaan myös Mooseksen. Normaalikoulun opetussuunnitelman mukaan kolmannella luokalla opetetaan Vanhan Testamentin kertomuksia ja niiden lisäksi käsitellään suurimpien juhlapyhien kuten joulun ja pääsiäisen tapahtumia. Tulosten perusteella Jeesuksen elämästä juuri nämä asiat sekoittuvat osaksi Jumala kuvaa. Onkin syytä kysyä, millainen on uskonnonopetuksen pohja, jos lapsi ei pysty erottamaan Uuden ja Vanhan testamentin kertomuksia toisistaan, eikä erota Jumalaa ja Jeesusta. Onko kolmannella luokalla tarpeellista käsitellä sekä Vanhan että Uuden testamentin kertomuksia, jos nämä sulautuvat yhteen? Tietenkin on todettava, että kristillisestä jumalakäsityksestä puhuttaessa, ei Jumalaa ja Jeesusta voida pitää kokonaan toisistaan erillisinä, vaan nämä ikään kuin täydentävät toisiaan.

Koulun uskonnonopetuksella näyttää siis olevan vaikutus lapsen jumalakuvaan. Uskontokasvatuksen tulisi tarjota aineksia jumalakuvan kehittymiseen lapsuudessa ja nuoruudessa ja tätä kautta myös aikuisuudessa. Tamminen(1983b) pohtikin artikkelissaan sitä, miksi nykypäivän ihminen niin usein hylkää uskonnon ja Jumalan. Jos lapselle ei tarjota riittävästi tietoja ja kokemuksia uskonnosta, jumalakuva jää helposti partasuu ukon tasolle. Tällainen lapsen omainen käsitys ei sovellu aikuisen maailmankuvaan ja näin ollen ihminen hylkää Jumalan. Lapsen jumalakuvassa on kuitenkin paljon sellaista, jonka toivoisi säilyvän myös aikuisuudessa. Uskonnonopetuksen ja muiden katsomusaineiden kehittämisen kohteena voikin nähdä sen, miten ne voisivat auttaa oppilaita vahvistamaan ja säilyttämään myönteisen suhtautumisen Jumalaan ja Hänen läheisyytensä tunnun jumalakuvassaan.

Lähteet

Arajärvi, T. 1988. Tasapainoinen lapsuus. Porvoo: WSOY.

Aulen, G. 1967. Kristillinen jumalakuva aikamme ajattelussa. Suom. H.I. Puukko. Porvoo: WSOY.

Ayalon, O. 1995. Selviydyn; yhteisön tuki ja selviytyminen. Suom. Kimmo Absetz. Jyväskylä: Mannerheimin lastensuojelu liitto.

Bumbar, P. 1991. To know god but how. Religious Education, 86 (1),

Dey, I. 1993. Qualitative data analysis. A user-friendly guide for social scientists. London: Routledge.

Dyregrov, A. 1996. Lapsen suru. Suom. Mirja Makkonen. Jyväskylä: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Frangén, M-A. Persoonallinen elämänkatsomus: pitkittäistutkimus suomalaisten ja ruotsalaisten lasten ja nuorten käsityksiä itsestään, ympäröivästä todellisuudesta ja tuonpuoleisesta. Helsinki: Yliopistopaino

Fulljames, P. 1996. Science, creation and Chritianity: a further look.Teoksessa L. J. Francis, W. K. Kay & W. S. Campbel (toim.). Research in religious education. Georgia: Smyth & Helwys. 257–277.

Goldman, R. 1964. Religious thinking from childhood to adolence. New York: The Seabury Press.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1985. Teemahaastattelu. Kolmas painos. Helsinki: Gaudeamus.

Huovila, E. 1987. Lasten ja nuorten jumalakuvan kehitys. Helsingin yliopisto. Teologinen tiedekunta Käytännöllisen teologian laitos. Pro gradu – tutkielma. Käytännöllisen teologian laitos. Pro gradu -tutkielma.

Jones, S.H & Francis, L.J. 1996. Religiosity and self-esteem during childhood and adolence. Teoksessa L. J. Francis, W. K. Kay & W. S. Campbel. Research in religious education. Georgia: Smyth & Helwys.189–205.

Jyväskylän normaalikoulun opetussuunnitelma. 2001. http://www.norssi.jyu.fi/a-aste/ops/usops.html.

Keskitalo, M. 1987. 4–6 vuotiaan uskonnollinen ajattelu ja jumalakuva. Helsingin yliopisto. Teologinen tiedekunta. Pro gradu –tutkielma.

Kontula, L. 1987. Kasvatus kirkossa. Teoksessa K. Tamminen, J. Vermasvuori, H. Niemi & L. Kontula (toim.), 95 - 117.

Kurki, L. 1990. Käsitykseni Jumalasta. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Sarja B: 59.

Kurki, L. Suokas & Tanskanen.1992. Peruskoulun kuudesluokkalaisen käsitys Jumalasta. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Luomaranta, V & Soininen, E. 1993. Kolmasluokkalaisen jumalakuva. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.

Laulaja, T. 1990. Uskonnon oppikirjojen jumalakuva. Helsingin yliopisto. Teologinen tiedekunta. Käytännöllisen teologian laitos. Pro gradu – tutkielma.

Moren, R. 1988. Käsitys kuolemasta muuttuu ihan myötä. Teoksessa L. Peltola, K. Viika, & S. Kivimäki. Surun lintu, lapsi kysyy kuolemasta. Helsinki: Tyttöjen keskus. s 13–17.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. 1994. Helsinki: Opetushallitus.

Piaget, J. 1973. Child's conseption of world. Lontoo: London Paladin.

Piaget, J. 1988. Lapsi maailmansa rakentajana. Suom. Saara Palmgren. Porvoo: WSOY.

Piaget,J & Inhelder, B. 1977. Lapsen psykologia. Suom. Mirja Rutanen. Jyväskylä: Gummerus.

Patton, M. Q. 1990. Qualatative evaluation and research methods. Toinen painos. London: Sage.

Pyysiäinen, M. 2000. Luokanopettaja ja koulun katsomusopetus. Porvoo: WSOY.

Opetushallituksen päätös perusopetuksen vuosiluokkien 1–2 opetuskokeilussa 2001–2002 noudatettavista opetussuunnitelman perusteista. 2001. Helsinki: Opetushallitus.

Raamattu.1992. Suomen Kirkon Sisälähetysseura.

Rimpeläinen, O. 1982. Kristillistä kotikasvatusta ei voi korvata. Kristillinen kasvatus 4, 16–17.

Romppainen, P. 1996. Kun kuolema kohtaa. Lastentarha 2, 46–47.

Saarinen, R. & Uro, R. (toim.) 1991. Jumalakuvakirja. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A 54.

Tamm, M. 1988. Lasten ja nuorten uskonnollinen maailma. Helsinki: Lasten Keskus.

Tamminen, K. 1975. Lasten ja nuorten elämänkysymykset uskontokasvatuksessa. Helsinki: Suomalaisen teologisen seuran julkaisuja 99.

Tamminen, K. 1981. Lasten ja nuorten uskonnollinen kehitys 1. Helsingin yliopisto. Käytännöllisen teologian laitos. Uskontopedagogiikan julkaisuja B5.

Tamminen, K. 1983a. Uskonnollinen ajattelu ja uskonnolliset käsitteet kouluiässä 2: jumalakuva, rukouskäsitys ja käsitys kuolemasta. Helsingin Yliopisto. Käytännöllisen teologian laitos. Uskontopedagogiikan julkaisuja B11

Tamminen, K 1983b. Miten Jumalakuva muuttuu lapsuudessa. Kristillinen kasvatus.5, 16–23.

Tamminen, K. 1991. Religious development in childhood and youth. Suomalainen tai deakatemia. Jyväskylä: Gummerus.

Tamminen, K. 1996. Gender differences in religiosity in children and adolescents. Teoksessa L. J. Francis, W. K. Kay & W. S. Campbel. Research in religious education. Georgia: Smyth & Helwys.163–188.

Tamminen, K, Vermasvuori, J, Niemi, H, Kontula, L. 1987.Johdatus uskontokasvatukseen. Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Tamminen, K & Vesa, L. 1982. Miten opetan uskontoa. Helsinki: Kirjapaja.

Tornberg, M. 1987. Lasten ja nuorten käsitys kuolemasta ja taivaasta. Helsingin yli opisto. Käytännöllisen teologian laitos. Pro gradu –tutkielma.

Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. Kasvatus 5–6, 387–397.

Uusi – Hakala, K. 1997. Viides- ja kuudesluokkalaisten jumalakuva ja siihen vaikuttavat taustatekijät. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.

Uskonnonvapauskomitean välimietintö. 1999:5. http://www.minedu.fi/julkaisut/julkaisusarjat/uskonnonvapauskomitea.html.

Vermasvuori, J. 1987. Kasvattajan suhde uskontopedagogiikkaan. Teoksessa K. Tamminen, J. Vermasvuori, H. Niemi & L. Kontula (toim.), 9 – 38.

Viika, K. 1988. Suru. Teoksessa L Peltola, Viika & Kivimäki. Surun lintu, lapsi kysyy kuolemasta. Helsinki: Tyttöjen keskus. s. 63–71.

Virkkunen, T. P. 1971. Uskonnon opetus -mitä ja miksi. Porvoo: WSOY.

Virkkunen, T. P. 1975. Yksilön uskonnollinen kehitys. Helsinki: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 94.

Zink, H. & Zink, J. 1978. Saako koira taivaassa siivet. Suom. Leena Brummer. Pieksämäki: Raamattutalo.

Liitteet

Liite 1

Hyvät 3c:n vanhemmat!

Suoritan tänä keväänä opetusharjoittelu päättöharjoitteluani 3 c luokassa. Teen graduani kolmasluokkalaisen jumalakuvasta ja käsityksestä kuolemasta. Haluaisin tutkia lapsenne käsitystä Jumalasta. Tarkoituksenani on piirrättää oppilailla kuva Jumalasta sekä haastatella heitä tarkempien tietojen saamiseksi. Tulokset käsittelen ehdottoman luottamuksellisesti eivätkä henkilötiedot tule esiin missään vaiheessa.

Kiitos ja hauskaa kevään jatkoa!

Riikka Miettinen

Lisätietoja: puh. 050-5276890 tai 014- 615200

Sähköposti: rimietti@st.jyu.fi

Pyydän palauttamaan oheisen lomakkeen lapsenne mukana 11.5 mennessä

Oppilaan nimi:_____

Lapseni saa osallistua tutkimukseen ja häntä saa haastatella ☐

Lapseni ei voi osallistua tutkimukseen ☐

Huoltajan allekirjoitus:_____

Liite 2

Teemahaastattelu

Jumalan todellisuus

- Kuka tai mikä Jumala on?
- Mitä piirsit?
- Mitä Hän tekee? Miten Hän toimii?

Jumalan ominaisuudet

Jumalan huolenpito, anteeksiantavuus, ankaruus ja ulkonäkö

Millainen Jumala on?

- Millaisia ominaisuuksia Jumalalla on?
- Voiko Jumalan ulkonäköä kuvailla?

Jumalan läheisyys

- Milloin ajattelet Jumalaa?
- Miltä tuntuu kun ajattelet Jumalaa?
- Miten Hänen ajatteleminen vaikuttaa?

Kuolema Kuva hautajaisista

- Mitä kuvassa on?
- Mitä on tapahtunut?
- Mitä ihmiselle tapahtuu kuolemassa?
- Millaisia ajatuksia ihmisillä on?
- Liittyykö Jumala jotenkin kuolemaan?

Liite 3: Hautajaiskuva

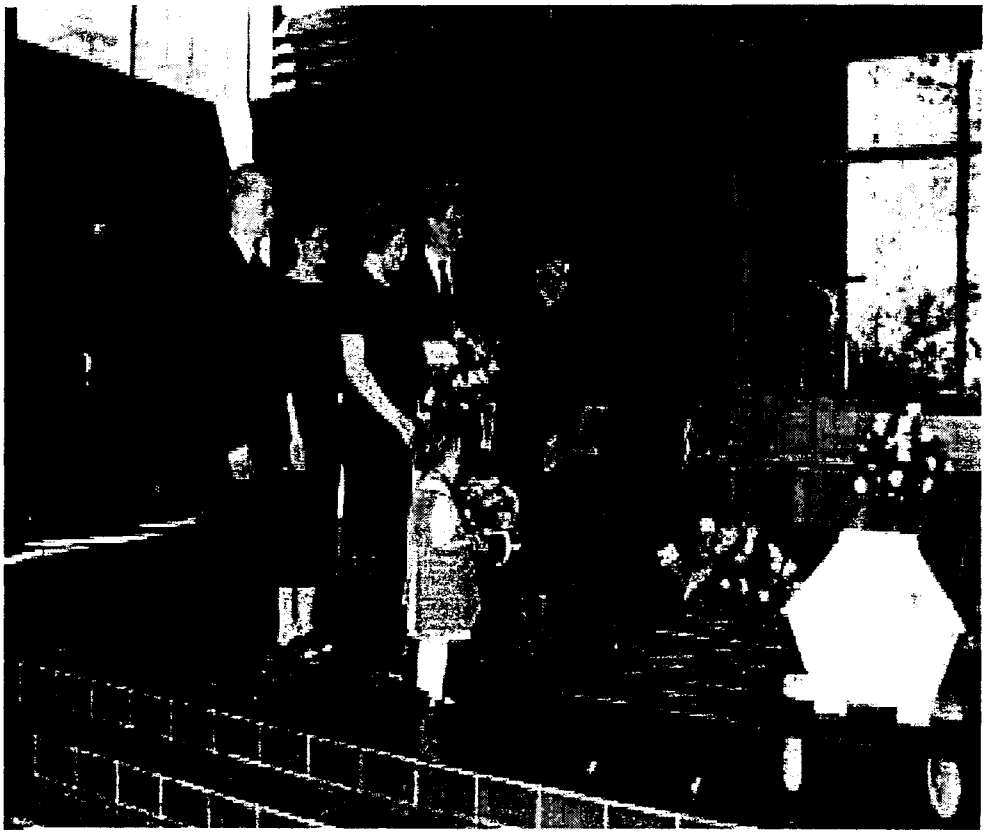

Liite 4: Esimerkki ihmismäisestä jumalakuvasta

Liite 5: Esimerkki henkisestä jumalakuvasta

Liite 6: Esimerkki Jumalasta, jolla on sädekehä.

Liite 7: Esimerkki Jumalasta, joka esittää hallitsijaa.